

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra politologie

Konflikt o území Náhorního Karabachu

Bakalářská práce

Autor: Jakub Vávrovský

Studijní program: B6701 Politologie

Forma studia: prezenční

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Lenka Špičánová Ph.D.

Hradec Králové, 2019

Zadání bakalářské práce

Autor:	Jakub Vávrovský
Studium:	F16BP0159
Studijní program:	B6701 Politologie
Studijní obor:	Politologie
Název bakalářské práce:	Konflikt o území Náhorního Karabachu
Název bakalářské práce AJ:	The Conflict over the territory of Nagorno-Karabach

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude zabývat konfliktem o území Náhorního Karabachu. Konkrétně se bude týkat významu území pro jednotlivé aktéry, a to jak přímé (Arménie, Ázerbájdžán), tak nepřímé (Ruská federace, Spojené státy americké, Turecko, Írán a další). Práce se zaměří na období od rozpadu Sovětského svazu v roce 1991 do roku 2016, kdy konflikt znovu eskaloval. Bude se jednat o analýzu konfliktu prostřednictvím kvalitativního výzkumu s využitím metody případové studie. Teoretickým východiskem práce budou koncepce z oblasti teorie řešení konfliktů zaměřené zejména na teritoriální a etno-nacionalistické konflikty. Cílem práce je nalézt co největší množství příkladů významu Náhorního Karabachu pro jednotlivé aktéry, a to především z geopolitického hlediska.

Cornell, Svante. 1999. *The Nagorno Karabakh Conflict*. Uppsala: Uppsala University. Ditrych, Ondřej. 2006. „Náhorní Karabach a řešení mezinárodních konfliktů podle realistické tradice“. *Mezinárodní vztahy* 41, č. 4, 27-47. Litera, Bohuslav, Švec, Luboš, Wanner, Jan, Zilynskyj, Bohdan. 1998. *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*. Praha: Ústav Mezinárodních vztahů. Souleimanov, Emil. 2013. *Understanding ethno-political conflict: Karabakh, South Ossetia and Abkhazia wars reconsidered*. Praha: Karlova Univerzita. Šmíd, Tomáš. 2007. *Etnický konflikt o Náhorní Karabach*. In. Šmíd, Tomáš, Vaďura, Vladimír. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Garantující pracoviště:	Katedra politologie, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. et Mgr. Lenka Špičanová, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	25.1.2018

Prohlášení studenta:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci na téma Konflikt o území Náhorního Karabachu vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 21. 6. 2019

Jakub Vávrovský

Anotace

Vávrovský, Jakub. 2019. *Konflikt o území Náhorního Karabachu*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá etnickým konfliktem o území Náhorního Karabachu, který eskaloval již v roce 1988 a přestože na tomto území již přes dvacet let neprobíhá válka, stále nebyla uzavřena mírová dohoda a státy zapojené do tohoto konfliktu, Arménie a Ázerbájdžán, dodnes nemají mezi sebou diplomatické vztahy. Hlavním cílem této práce je nalézt význam tohoto území pro jednotlivé primární aktéry, mezi které kromě Arménie a Ázerbájdžánu patří také de facto stát Náhorně-karabašská republika, ale také pro sekundární aktéry, kteří do konfliktu zasahují. Díky nalezení těchto významů můžeme lépe určit příčiny konfliktu, ale také důvody, proč konflikt dodnes nebyl vyřešen. V práci je použita teorie etnického konfliktu.

Klíčová slova: Náhorní Karabach, Arménie, Ázerbájdžán, etnický konflikt

Annotation

Vávrovský, Jakub. *The Conflict over the territory of Nagorno-Karabakh*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2019. Bachelor Thesis.

The bachelor thesis deals with the conflict over Nagorno-Karabakh territory which escalated already in 1988 and although there has been no war in this area for more than twenty years, the peace agreement has still not been concluded and the states involved in the conflict, Armenia and Azerbaijan still do not have diplomatic relations with each other. The main objective of this bachelor thesis is to find the meaning of this territory for individual primary actors, which include not only Armenia and Azerbaijan but also the de facto state Nagorno-Karabakh republic, then also find the meaning of the territory for secondary actors involved in this conflict. By finding these meanings we can better identify the causes of the conflict but also the reasons why the conflict has not been resolved yet. The bachelor thesis uses the theory of ethnic conflict.

Keywords: Nagorno-Karabakh, Armenia, Azerbaijan, ethnic conflict

Obsah

Úvod.....	6
1. Teoretická část.....	10
1.1. Etnicita	10
1.1.1. Primordialistický přístup	13
1.1.2. Instrumentalistický přístup	14
1.1.3. Konstruktivistický přístup	14
1.1.4. Další přístupy.....	16
1.2. Příčiny vnitrostátních konfliktů.....	17
1.2.1. Strukturální faktory.....	18
1.2.2. Politické faktory	18
1.2.3. Ekonomické a sociální faktory	19
1.2.4. Kulturní a perceptivní faktory.....	20
1.3. Faktory eskalace etnického konfliktu.....	21
1.4. Koncept kvazistátu.....	21
2. Historicko-politické souvislosti konfliktu o Náhorní Karabach	24
2.1. Vývoj situace na území Náhorního Karabachu do počátku eskalace konfliktu v roce 1987	24
2.2. Příčiny eskalace konfliktu	31
2.3. Válka v Náhorním Karabachu.....	39
2.4. Poválečný vývoj v Náhorním Karabachu do roku 2016 a mírová vyjednávání ..	43
3. Význam území Náhorního Karabachu pro jednotlivé aktéry.....	51
3.1. Ázerbájdžán.....	51
3.2. Arménie.....	53
3.3. Náhorně-karabašská republika	55
3.4. Ruská federace.....	60
3.5. Turecko	61
3.6. Írán	62
3.7. Spojené státy americké	63
3.8. OBSE.....	63
3.9. Evropská unie	64
Závěr.....	66
Použité zdroje	71
Literatura.....	71
Internetové zdroje	73

Úvod

Tématem této bakalářské práce je konflikt o Náhorní Karabach, území nacházející se v jižní části Kavkazu v jihovýchodní části Ázerbájdžánu. Zkoumán pak bude vztah přímých i nepřímých aktérů tohoto konfliktu. Konflikty jsou nedílnou součástí studia mezinárodních vztahů. S koncem bipolárního rozdělení světa na konci osmdesátých let minulého století získávala oblast jižního Kavkazu, který je označován za jedno z nejstrategičtějších geopolitických míst na světě, stále větší pozornost při výzkumu mezinárodních vztahů a bezpečnostních studií. Jedním z důvodů je právě eskalace vztahů mezi Arménií a Ázerbájdžánem a konfliktu mezi těmito státy. V roce 1988, kdy byl konflikt oficiálně zahájen, byly oba tyto státy sovětskými republikami. Sovětský svaz měl tedy velký vliv na průběh a řešení tohoto konfliktu. Po rozpadu Sovětského svazu v roce 1991 nově vytvořená Ruská federace jako jeho nástupce nepřestala do konfliktu zasahovat, přidali se také další aktéři. Do konfliktu zasahuje Turecko, Írán, Spojené státy americké, ale i nestátní aktéři jako například OBSE či Evropská unie.

Území Náhorního Karabachu původně bylo spravováno Arménií již od druhého století, v průběhu devatenáctého století se však etnické složení v Náhorním Karabachu proměnilo natolik, že Ázerbájdžánci tvořili většinu obyvatelstva tohoto území. S koncem první světové války nastal první arménsko-ázerbájdžánský konflikt. V roce 1920 vznikly Ázerbájdžánská sovětská socialistická republika a Arménská sovětská socialistická republika, při jejich vzniku bylo území Náhorního Karabachu přiděleno k té ázerbájdžánské. Konflikt byl tedy uměle ukončen z pozice centra v podobě Sovětského svazu. Jak již bylo zmíněno, ještě před rozpadem Sovětského svazu se konflikt obnovil a vyústil ve válku, která probíhala mezi lety 1988 a 1994, kdy byla podepsaná mírová smlouva. Vznikla Náhorně-karabašská republika jako de facto stát. Jejím vznikem však nebyly vyřešeny všechny problémy a napětí mezi oběma státy trvá nadále. V roce 2016 navíc toto napětí znovu vyústilo do ozbrojeného konfliktu na frontové linii Náhorně-karabašské republiky. I přes mnoho snah a pokusů se tento konflikt stále nepodařilo vyřešit.

Hlavním cílem této práce je nalézt co největší množství příkladů významu území Náhorního Karabachu pro jednotlivé aktéry, a to především z geopolitického hlediska. Současně má práce za cíl nalézt příčiny toho, proč ani po vyhlášeném míru v roce 1994 konflikt neskončil. Naopak, situace vypadá tak, že od podepsání mírové smlouvy napětí

stále narůstalo a konflikt nakonec znovu eskaloval v roce 2016. Tato práce se proto zaměří na hledání a analýzu významu území pro jednotlivé přímé aktéry, tedy Arménii, Ázerbájdžán a de facto stát Náhorně-karabašskou republiku, který na tomto území funguje. Do konfliktu však již od počátku války i po jejím skončení zasahovali další externí aktéři. Je tedy potřeba i je zahrnout do analýzy a hledat také významnost území Náhorního Karabachu pro tyto vnější aktéry. Tento konflikt není v oblasti jižního Kavkazu ojedinělý, kromě Náhorního Karabachu se v této oblasti nachází ještě dvě sporná území, a to Abcházie a Jižní Osetie. Konflikt o Náhorní Karabach se však zdá být aktuálnější z důvodu relativně nedávné eskalace v jeho ozbrojenou podobu. Zároveň je tento konflikt jedinečným v tom, že se jedná o jediný klasicky mezistátní konflikt v této oblasti. Řada výzkumů a jejich autorů se snaží nalézt možnosti řešení konfliktu a kroky, které by oba státy měly učinit pro úspěšné vyřešení sporu. Otázce významnosti tohoto území se však věnují méně, pokud vůbec. V odpovědi na otázku významu tohoto území pro jednotlivé aktéry přitom můžeme snadněji nalézt cestu k řešení konfliktu. V potaz musíme brát také etnicitu a etnické složení jednotlivých států. Etnicita hraje jednu z nejdůležitějších rolí v současných konfliktech. Její zkoumání nám může pomoci při hledání příčin tohoto konfliktu a pomůže nám nalézt odpovědi na následující otázky: V jakých aspektech je území Náhorního Karabachu pro primární aktéry (tj. Arménii, Ázerbájdžán) významné? Pro které další aktéry je významné a proč? Nesmíme zapomenout ani samotný de facto stát, který na tomto území vznikl po uzavření mírové dohody. Pro tuto analýzu bude použita teorie etnického konfliktu. A jelikož etnické konflikty hrají v mezinárodních vztazích prim především po skončení bipolárního rozložení sil ve světě, zkoumané období pro tuto práci bude začínat s počátkem arménsko-ázerbájdžánské války v roce 1988 a končit v roce 2016, kdy konflikt naposledy eskaloval v ozbrojený.

Práce je analytickou případovou studií, konkrétně se jedná o jednopřípadovou interpretativní studii, ve které budou analyzovány či ověřovány představené teorie, díky kterým bude možné lépe pochopit konflikt o Náhorní Karabach a nalézt příčiny konfliktu stejně jako význam území pro jednotlivé aktéry. Pro tuto práci bude využita teorie etnického konfliktu, protože konflikt o Náhorní Karabach je označován jako etnický a pomocí této teorie bude možné určit, do jaké míry etnicita skutečně ovlivňuje tento konflikt. Zároveň bude použit koncept kvazistátu na případu Náhorně-karabašské republiky, která funguje jako útvar se separatistickými tendencemi. Následně bude možné

za pomoci relevantních dat hledat význam území Náhorního Karabachu pro jednotlivé primární a sekundární aktéry. V první části práce, která je čistě teoretická, se seznámíme s pojmy etnicita a etnický konflikt a představíme si teorie, které pro tuto práci budou přínosné. Přiblížíme si teorii etnického konfliktu, která bude použita pro teoretické ukotvení práce. V další části bude shrnuta historie konfliktu, která je nezbytná pro jeho komplexnější uchopení a chápání, popsán bude historický kontext a vývoj na území Náhorního Karabachu. Další část práce se bude zabývat samotnou válkou v letech 1988 a obdobím následujícím po ní, ve kterém probíhala mírová vyjednávání. V další části budeme hledat význam území nejprve pro primární aktéry za pomoci již sepsaných faktů v předchozí historické části a následně se budeme věnovat vlivu vnějších aktérů a jejich významu území Náhorního Karabachu pro ně. V závěru si shrneme celou práci, aplikujeme vybrané teorie a odpovíme na otázky, které jsme si položili.

Někteří autoři, kteří se tomuto tématu věnují, přicházejí s různými teoriemi týkajícími se významu území pro Arménii a Ázerbájdžán. Například podle Tomáše Šmída (2007: 145) má území pro oba primární aktéry především historicko-kulturní hodnotu, spíše než ekonomickou či strategickou. Již od počátku dvacátého století jde podle něj primárně o vytlačení Arménů z tohoto území z důvodu rozšíření panturkismu ze strany Osmanské říše (Šmíd 2007: 147). Podle De Waala (2012) má území pro oba aktéry především kulturní význam. Arméni ho považují za baštu křesťanství už od dob Velké Arménie¹, kdy zde bylo postaveno množství kostelů, pro Ázerbájdžán je Náhorní Karabach kolébkou literárního umění.

Problematicke Náhorního Karabachu jako jednoho z příkladů etnického konfliktu se zabývá Tomáš Šmíd, který ve spolupráci s Vladimírem Vad'urou ve své publikaci „Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru“ (2007) přibližuje také teorii etnického konfliktu, která v této práci bude použita. V kapitole věnované Náhornímu Karabachu popisuje příčiny konfliktu na tomto území, jeho průběh a také snahy o jeho řešení. Thomas de Waal, který je odborníkem na konflikty v oblasti Kavkazu, ve své monografii „Black garden – Armenia and Azerbaijan through peace and war“ (2012) věnuje konfliktu mezi Arménií a Ázerbájdžánem rozsáhlý výzkum. Svante Cornell se ve své výzkumné činnosti také široce zabývá oblastí Kavkazu a konflikty, které v ní hrají stěžejní roli při

¹ Velká Arménie je územím centrální Arménie na území Kavkazu. Největšího rozmachu dosáhla ve čtvrtém století našeho letopočtu. Arméni na tomto území žili až do roku 1915, kdy byli násilně přesídleni, popřípadě vyvražděni.

studiu mezinárodních vztahů. Ve své publikaci „Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus“ (2001) analyzuje etnické konflikty v oblasti Kavkazu, jejich příčiny a aktéry do nich zapojené. Další výzkum tohoto autora, „The Nagorno Karabakh Conflict“ (1999) je věnován přímo v této práci zkoumanému konfliktu. Pokud jde o zaměření tohoto autora na aktéry zasahující do konfliktu o Náhorní Karabach, musíme ještě zmínit článek „US engagement in the Caucasus: Changing gears“ (2005), kde autor popisuje zájmy Spojených států Amerických v jižním Kavkazu. Naproti tomu Ondřej Ditrych se ve svém článku „Náhorní Karabach a řešení mezinárodních konfliktů podle realistické tradice“ (2006) věnuje vlivu Ruské federace na politické dění na Kavkazu, ale také dalším aktérům vstupujícím do záležitostí týkajících se této oblasti. Etnickým konfliktům v oblasti jižního Kavkazu se věnuje také Emil Souleimanov ve své monografii „Understanding Ethnopolitical Conflict: Karabakh, South Ossetia, and Abkhazia Wars Reconsidered“ (2013). Přináší také svoje pojetí teorie etnického konfliktu. Ten potom rozděluje na tři fáze: fázi mobilizace, fázi radikalizace a fázi trvalého násilí ve velkém měřítku.

Díky nalezení významu území Náhorního Karabachu pro jednotlivé přímé i nepřímé aktéry můžeme určit důvod jejich účasti či participace v konfliktu, a to především u vnějších aktérů. Můžeme tak lépe pochopit příčiny konfliktu, ale také možnosti jeho řešení. Navíc díky kapitole o mírových vyjednáváních můžeme zjistit, které návrhy byly v mírovém vyjednávání několikrát použity, a přesto nebyly úspěšné. Význam oblasti Náhorního Karabachu pro jednotlivé aktéry nám může pomoci zkoumat charakteristiku konfliktu, která úzce souvisí s jeho příčinami. Přestože hlavní používanou teorií v této práci bude teorie etnického konfliktu, je potřeba se na konflikt dívat komplexněji, protože etnicita v něm možná hraje zásadní roli, ale ne výlučnou.

1. Teoretická část

Tato kapitola se zabývá teoretickými přístupy k etnickým konfliktům. Postupně si přiblížíme některé důležité pojmy, které budou pro tuto práci důležité a také vybrané teorie, které budou v této práci aplikovány.

1.1. Etnicita

Pojem etnicita je v dnešní době probírán stále více v širokých kruzích občanů jednotlivých států. V době stále se rozšiřující globalizace, která přináší zvyšující se migraci za různými účely, jako jsou například pracovní příležitosti, se stává etnicita každodenním tématem. V důsledku migrace se společnost stává etnicky heterogenní. Každé etnikum si s sebou přináší také svou kulturu, tradice, zvyklosti, způsob života a v neposlední řadě to může být také náboženství. Pokud jsou ale v některých zemích práva těchto etnických menšin utlačována či marginalizována, může docházet k určitým sporům mezi jednotlivými etniky, které v případě jejich nedostatečného řešení mohou vyústit v etnický konflikt.

Co je to ale etnicita? Řada akademiků ve svých pracích přichází se svými teoriemi chápání etnicity. S tímto termínem souvisí ještě pojem etnická skupina, která je kolektivní záležitostí, a etnická identita, která výlučně spadá do psychologie jedince (Šmíd, Vaňura 2007: 10). Etnicitu tedy můžeme rozdělit zaprvé na faktory, které sdílíme se společenskou skupinou či komunitou, ve které žijeme a jsme její součástí mimo jiné i kvůli těmto faktorům. Těmi mohou být tradice, instituce nebo příbuzenství. Zadruhé jsou to faktory, které si utváříme sami při komunikaci s jinými lidmi, při výměnách názorů apod. Těmito faktory pak mohou být názory, hodnoty a chování jedince. Člověk je tedy součástí určitého etnika na základě stejné etnicity a odlišují se od ostatních etnik sjednocujícími rysy. Těmi mohou být například jazyk, náboženství či rasa (Bahenský 2010: 55). Často je konfliktu či sporu přidělen etnický charakter uměle, při problematickém vysvětlení některých komplexních událostí většinou sociálního, historického a politického charakteru. Důsledkem může být rozdělení původně nerozlišených populací, které značně ztěžuje řešení daného konfliktu. Tento jev se označuje jako tzv. etnizace (Bahenský 2010: 53).

Etnická skupina, jak již bylo zmíněno výše je označována jako skupina lidí, do které se člověk přidá nebo je přidán na základě společné diferenciaci s ostatními skupinami nebo na základě společných rysů (Jones 1997: XIII). Společnými rysy jsou například jazyk nebo historický vývoj. Spojujícím rysem bývá také jméno, kterým je daná skupina označena. Etnická skupina může vzniknout tzv. etnogenezí, při které se ze společnosti začne vydělovat skupina, která si přijde etnicky odlišná, nebo asimilací více etnických skupin v důsledku neustálého kontaktu mezi nimi (Bahenský 2010: 54).

Etnická identita je pak popisována jako identifikace jedince do širší skupiny v opozici ke skupině jiné, také na základě společných rysů (Jones 1997: XIII). Identitu člověk může získat narozením nebo aktivním působením v některé skupině. Tato identita je vytvářena konflikty člověka s ostatními ve společnosti. Je ale také proměnlivá v čase, i tak závisí stále na interakci s ostatními členy společnosti (Šmíd, Vaňura 2007: 11-12).

John Hutchinson a Anthony Smith přináší všeobecně platnou a široce používanou definici etnicity. Tato definice obsahuje šest atributů, které by měla mít etnická skupina. Zprvu je to společné jméno nebo označení, díky němuž se členové mohou sjednotit a vystupovat pod ním. Zadruhé je to mýtus společných předků, nebo alespoň představa společného původu a příbuznosti. Třetím atributem je sdílená historická paměť, do ní se řadí například osobnosti historie, které se zasloužili o slávu či existenci dané skupiny. Čtvrtým atributem jsou prvky společné kultury, například jazyk, náboženství či jiné tradice a zvyky. Pátým atributem je vazba na rodnou zemi, přestože v ní skupina nemusí žít, jako příklad autoři uvádí židovskou menšinu ve Spojených státech amerických, která uctívá jako svou kolébku stát Izrael. Posledním atributem je potom pocit solidarity alespoň v části populace daného etnika. (Hutchinson, Smith 1996: 6-7).

Rasa s etnicitou jistě souvisí, ale autoři se shodují, že není jejím stěžejním bodem. Ve Spojených státech amerických se pojem etnicita objevuje již na počátku dvacátého století. Důvodem byl především pejorativní význam slova rasa, který již dříve získalo (Jones 1997: 53). Vzhledem k tomu, že z biologického hlediska 75% zkoumaných genů je přítomno u příslušníků všech ras (Šmíd, Vaňura 2007: 19), můžeme dojít k závěru, že rasa primárně etnicitu neovlivňuje. Respektive můžeme předpokládat, že ve většině etnických skupin bude zastoupeno více ras.

Náboženství má na etnicitu vliv především v primordialistické perspektivě. Moderní společnosti podle konstruktivistů by se totiž měly snažit o vymazání etnických

rozdílů. Zdůrazňují nevyhnutelnost akulturace² a asimilace (Jones 1997: 53). Primordialistické vazby jako náboženství, jazyk, etnicita a rasa u primitivních kmenových společenství se vytratil, důsledkem toho je pak rozpad těchto starých společenství (Jones 1997: 54). V moderních společnostech je pak náboženství od etnicity odděleno. Náboženství si totiž člověk může radikálně a rychle změnit, příslušenství k danému etniku nikoliv. Naopak v průběhu konfliktů je náboženská identita pevná a trvalá a náboženské konflikty bývají nejostřejší a nejnesmiřitelnější (Šmíd, Vaďura 2007: 19).

Významnou osobností ve studiu etnicity je Ernest Gellner, který se zabývá nacionalismem. Jeho počátek datuje k průmyslové revoluci na přelomu 18. a 19. století a upuštění od agrárního způsobu života. Přichází také s pěti stádii proměny nacionalismu. Prvním stádiem je období po Vídeňském kongresu v roce 1815. Při kreslení nových hranic nebyl brán ohled na etnicitu. Gellner to popsal slovy: „Had nacionalismu zatím mohl unikat pozornosti, v onu chvíli však byl v zahradě.“ (Bahenský 2010: 14). Druhým stádiem je věk iredentismu a povstání Řeků ve dvacátých letech 19. století. Gellner si ale zcela jasně protiřečí, protože Řecko v té době nebylo industrializovanou oblastí (Bahenský 2010: 14). Třetím stádiem a prvním uplatněním principu etnicity je období po první světové válce. Důležitým mezníkem je vytvoření práva národa na sebeurčení (Bahenský 2010: 15). Čtvrtým stádiem jsou etnické čistky, myšleno tak, že každý občan v politické jednotce musí být členem stejné kultury. Tyto etnické čistky Gellner rozděluje na dva druhy. První je postupný vývoj, který můžeme vidět například na Francii, kde většina obyvatel neví jakého jsou původu, jsou prostě Francouzi. Druhý druh je rychlejší a jsou to samotné etnické čistky pozorovatelné na mladších státních útvarech ve východní a jihovýchodní Evropě (Bahenský 2010: 16). Posledním, pátým stádiem je oslabení národního cítění. V tomto stádiu je možné soužití bez ohledu na jazyk. Gellner však upozorňuje, že toto neplatí pro vztah mezi přistěhovalci a „domorodci“ v daném státě (Bahenský 2010: 16). Tomáš Šmíd s Vladimírem Vaďurou ještě rozlišují pojmy etnická skupina a národnostní či etnonárodnostní skupina. První jmenovaná má většinou za cíl integrovat se do nějaké širší skupiny, ta druhá má tendence mít pod kontrolou politický systém, oblasti sociálního života, teritorium, nebo mají separatistické tendence vůči širšímu celku, jehož jsou součástí (Šmíd, Vaďura 2007: 20).

² Akulturace je pojem používaný pro označení kulturní a sociální změny způsobené přímým a dlouhotrvajícím stykem mezi společnostmi, přijetí cizí kultury nebo jejích částí či jednotlivých prvků (Bahenský 2010: 57).

1.1.1. Primordialistický přístup

Jak bylo zmíněno výše, etnicita je často zkoumaná z pohledu tří přístupů, podle toho, jak etnicitu chápeme. Prvním přístupem je primordialismus, který věří, že etnicita je vrozená, získaná hned při narození. Termín primordialismus byl poprvé zmíněn Edwardem Shilsem v roce 1957. Podle něj je společnost pospolitá díky osobnímu poznání, morálce, individuálním ambicím. Konkrétněji popisuje sílu rodinných svazků, člověk není jen člověk, ale především součást rodiny či skupiny, důležité je pokrevní příbuzenství (Bayar 2009: 1641). V případě ohrožení se lidé sdružují právě do těchto příbuzenských skupin.

Po druhé světové válce stejný pojem použil Clifford Geertz, který primordialismus popisoval jako vazby k určitým sociálním svazkům, které se liší u jednotlivců. Může jít například o náboženství, příbuznost, rasu, jazyk, území, či kulturní základ (Šmíd, Vaňura 2007: 12). Geertz chápe etnické vazby jako dané sociální existencí člověka. Členové komunity se do ní rovnou narodí (Geertz 1973: 259). Důležitost této vazby pak spočívá v její neměnnosti. Zmiňuje především čtyři atributy: krevní vazby, které jsou založeny na příbuznosti, rasa, která je dána fyzikálními rysy, jazykové rozdíly, které však nejsou tak rozdělující jako první dva aspekty a rozdíly v náboženství (Bayar 2009: 1642).

Primordialisté vidí etnickou skupinu jako celek, který je pospolitý a jeho existence je samozřejmostí. Spojuje jej především jazyk a kultura. Tento názor zastával Walker Connor, který tvrdil, že „člověk je nacionální, nikoliv racionální“. Rodinné vazby pak mají větší mobilizační potenciál, než ostatní vazby, například třídní, náboženské, teritoriální nebo skrze občanství (Šmíd, Vaňura 2007: 12).

Pierre van den Berghe ve svém pojetí primordialismu chápal etnikum jako klasickou rodovou linii. Člověk ji ale celou nezná, nezná tedy všechny členy svého etnika. Přesto se stále většina lidí snaží udržet a rozšiřovat své etnikum, což se odráží i ve výběru partnera, s kterým případně svůj rod rozšíří. Etnicita je tedy podle van den Bergheho jednou z nejdůležitějších složek života (Jones 1997: 67). Následně ale přichází s tvrzením, že biologické vazby často nahrazují vazby jiné, například člověk vždy pomůže raději členovi stejného etnika, aby ho ochránil před člověkem, který je členem etnika jiného. Tím se posiluje pospolitost jednotlivých etnik (Šmíd, Vaňura 2007: 13).

Primordialismus tedy můžeme shrnout jako přístup, ve kterém jsou etnické vazby důležitější než jiné, například třídní nebo ideologické. Lidé se sdružují především ve skupinách založených na etnické příbuznosti. Národ je odvěkou součástí svazků lidí. Kritici primordialismu často argumentují tím, že tento přístup nevysvětluje, jak etnika vznikají a jak je možné, že se někdy etnické skupiny změni.

1.1.2. Instrumentalistický přístup

Instrumentalistický přístup je hlavní opozicí přístupu primordialistického. Ten vidí etnicitu jako zneužívání národních symbolů politickými elitami. Podle instrumentalistů je totiž etnicita ideologií a politickým programem pro získání celistvosti území. Jedná se o vytvořenou představu, což může znamenat například umělé vytyčení hranic, památná místa, symboly, které souvisí s daným územím (Kaiser 2003: 231-232). Pro odlišení etnik a národů na etnické příslušnosti založených slouží také jazyk.

Etnicita tedy podle instrumentalistů slouží jako prostředek pro dosažení zájmů a výhod ve společnosti (Hutchinson, Smith 1996: 8). Mezi významné instrumentalisty patří například Paul Brass, podle kterého etnické skupiny využívají etnicity pro diferenciaci či zvýhodnění se, a to například v ekonomických aspektech. Důležité je podle něj také vzdělávání, do kterého mohou vnést svou kulturu a vychovávat další generace členů daného etnika (Hutchinson, Smith 1996: 87-89). Důležitá podle něj tedy není kulturní odlišnost mezi skupinami jako taková, ale zpolitizovaná etnicita, která se stává prostředkem k uchopení či posílení moci.

Etnická identifikace může podle instrumentalistů sloužit pro politickou mobilizaci za cílem dosažení strategických výhod na daném území (Geukjian 2011: 2). Důležitá je pak jednota skupiny, která je nezbytnou součástí pro dosažení nejen politických cílů. Kolektivní identita musí v instrumentalistickém přístupu převyšovat osobní zájmy, aby byly stanovené cíle dosaženy (Geukjian 2011: 2).

1.1.3. Konstruktivistický přístup

Konstruktivistický přístup je nástupcem instrumentalismu, ale dává prostor také jiným přístupům, například právě primordialismu. Podle instrumentalismu je člověk schopen sám vědomě měnit a ovlivňovat svou etnickou identitu, konstruktivismus na něj navazuje, ale etnická identita podle něj má význam i sama o sobě. Člověk není členem etnika jen kvůli racionálnímu kalkulu, ale také v emocionální rovině. Ta je také člověkem uměle měněna (Šmíd, Vařura 2007: 14).

Konstruktivistický přístup je důležitý především po příchodu modernity a období technické revoluce, kdy skupiny přestaly fungovat na omezeném prostoru a s rozvojem infrastruktury přestaly řešit konflikty přímo na místě. Skupiny se postupně rozšiřovaly. Relevantní začala být otázka, zda si lidé vůbec uvědomují svoji příslušnost k danému etniku a po druhé světové válce již tento přístup převažoval. Do povědomí se dostala také teze, která odmítala národ identifikovat pouze podle etnicity, tj. jazyka a kultury (Bahenský 2010: 7-8).

Mezi nejvýznamnější tváře tohoto směru patří například Benedict Anderson, který rozlišuje národy na moderní a předmoderní. Hlavním rozdílem mezi nimi je podle Andersona vnímání času. Předmoderní národy vnímaly čas jako čekání na spásu ve vzdálené budoucnosti v rámci svého náboženství, moderní národy podle něj naopak žijí v „prázdném čase“, a proto jsou jejich názory a identita proměnlivé (Anderson 1991: 7). Důležitou roli podle Andersona tedy hraje odklonění se od tradičních autorit jako je církev nebo aristokracie. Moderní národy nazývá „společenství představy“, to znamená, že členové národa se navzájem neznají, ale přesto se cítí být spojeni v jedno společenství skrze příslušnost k danému národu (Šmíd, Vaďura 2007: 15). Anderson vymezil čtyři generace nacionalismu. První generací jsou americká hnutí za nezávislost, kde vyspělé regiony požadují nezávislost na centru. Druhou generací je evropská vlna nacionalismu, která do myšlenek o národu vnesla historický aspekt a spojení skrze jazyk a historii. Třetí generací je odpověď na generaci předešlou. Centra se právě skrze jazyk snaží zamezit separatistickým tendencím. Anderson tuto reakci nazývá „úřední nacionalismus“. Poslední generací je vznik národních států po rozpadu koloniálních říší v druhé polovině dvacátého století (Barša, Strmiska 1999: 21-24). Podle Andersona tedy etnicita začala existovat až po vzniku moderních společností a národů.

Do opozice Andersonovým tezím se postavil Anthony Smith se svým etnosymbolismem. Moderní národy podle něj nejsou nově vytvořené, pouze se transformovaly z předmoderních etnických skupin. Důležité jsou mýty a symboly, které si národ připomíná s úmyslem vzbudit v národě jednotu a hrdost (Smith 2009: 1). Popisované události jsou důležité především v národotvorném procesu.

Benedict Anderson vycházel z poznatků, které přinesl Ernest Gellner, který je odborníkem na výzkum vztahu etnicity a nacionalismu. Také Gellner zastává názor, že národ se tvoří až v moderních společnostech, konkrétně po průmyslové revoluci, díky

kteřé se společnost přestala soustředit primárně na teritoriálně omezené zemědělství (Meadwell 2012: 564). S rozvojem průmyslu se kladl větší důraz na komunikaci mezi lidmi a dodržování pravidel. K tomu je potřeba jednotný jazyk (Šmíd, Vaďura 2007: 16). Gellnerovo konstruktivistické hnutí se opírá o myšlenku, že národy jsou uměle vytvářeny státy a nacionalismem (Bahenský 2010: 9). O nacionalismu v pojetí Ernesta Gellnera a jeho stádiích proměny již bylo psáno v úvodu kapitoly.

Podle konstruktivistického přístupu je vytváření etnických skupin racionální volbou. Identity se mohou tvořit na základě společné rasy, jazyka, národnosti nebo vzdělanosti (Šmíd, Vaďura 2007: 16). Všechny přístupy, které především zpočátku většina autorů stavěla do opozice se jiní dodnes snaží spojit a dokázat, že nejsou v přímé opozici, ale naopak se doplňují (Jones 1997: 80). Většina autorů ale hledá jiné alternativy, než nabízí tyto hlavní přístupy (Šmíd, Vaďura 2007: 16-17).

1.1.4. Další přístupy

Kromě tří hlavních proudů – primordialismu, instrumentalismu a konstruktivismu – se objevují ještě další přístupy. Jeden z nich je etnosymbolismus představený Anthony Smithem, ten se vymezoval vůči konstruktivismu Benedicta Andersona, jak již bylo popsáno v předchozí kapitole.

Dalším přístupem je institucionalismus, jehož hlavními představiteli jsou Donald Horowitz a Arend Lijpart. Ti zkoumali etnicky heterogenní společnosti a došli k závěru, že podstatou klidného soužití více etnik na jednom území je kompromis mezi elitami (Šmíd, Vaďura 2007: 17). Pro konsenzus elit Lijpart přináší čtyři charakteristiky: velká koalice etnických vůdců ve vládě, právo veta pro každého z nich, proporcionalní zastoupení etnik v rozhodovacích pozicích a pluralita v sektorech jako vzdělávání a jazyk (Šmíd, Vaďura 2007: 17). Horowitz považovaný za konstruktivistu v jeho díle *Ethnic Groups in Conflict* z roku 2000 tvrdí, že je nejdůležitější, aby jedna etnická skupina legální cestou uchopila moc. Etnická skupina, která je u moci musí respektovat ostatní etnické skupiny a zařazovat jejich programové body do svého programu (Šmíd, Vaďura 2007: 18).

Třetím přístupem je transakcionalismus, jehož hlavní představitel je Fredrik Barth. V tomto proudu se podle Bartha každá strana snaží zajistit zisky, které se zvyšují právě interakcí mezi jednotlivými skupinami či jedinci. Konají však stále pod vlivem dalších faktorů, kterými jsou například historické, kulturní nebo ekologické (Silva 2016:

505). Důležité jsou hranice, které jsou vymezeny faktory jako například tradice nebo jazyk. Hranice jsou podle Bartha nepropustné, přestože interakce mezi členy skupin tuto hranici posiluje. Důležitou roli hrají vztahy mezi skupinami, více než vztahy uvnitř skupin (Hutchinson, Smith 1996: 83).

Představili jsme si dohromady šest přístupů k etnicitě, podle kterých v dalším průběhu práce budeme na daný konflikt nahlížet a pokusíme se zjistit, který z těchto přístupů můžeme na konflikt nejlépe aplikovat.

1.2. Příčiny vnitrostátních konfliktů

Po rozpadu bipolární podoby světa se v devadesátých letech minulého století začíná objevovat hojně množství vnitrostátních konfliktů a nejvíce zasaženými místy těmito konflikty je oblast Balkánského poloostrova a právě území bývalého Svazu sovětských socialistických republik. Do povědomí výzkumníků se začala dostávat myšlenka ohledně příčin konfliktů, jako nejpravděpodobnější se jevíly historické křivdy, které se po rozpadu centra v podobě SSSR znovu obnovily (Šmíd, Vaňura 2007: 20). Konflikty však mají i další příčiny, opozice často tvoří spíše jednotku organizovaného zločinu, než politický subjekt a snaží se ovládnout strategická místa jako například nerostné suroviny. To může být způsobeno chudobou a mnozí výzkumníci tvrdí, že nejen vnitrostátní konflikt či občanská válka způsobují chudobu, ale také naopak chudoba způsobuje občanské války. Chudobou jsou v tomto případě myšleny vysoké rozdíly mezi jednotlivými vrstvami obyvatel (Collier 2003: 53). Aktérům konfliktu tedy podle tohoto názoru jde především o vlastní zisk. Zjednodušující teorií je používání pojmů „etnická nenávisť“ a „dávné křivdy“, které se aktéři konfliktu snaží napravit (Šmíd, Vaňura 2007: 20). Tento model ale většina autorů shledává nedostatečným.

M. E. Brown vymezil čtyři skupiny faktorů vzniku vnitrostátních konfliktů v prostoru bývalého Svazu sovětských socialistických republik a bývalé Jugoslávie. První skupinu tvoří strukturální faktory, mezi ně patří slabé státy, vnitrostátní bezpečnostní obavy nebo etnická geografie. Druhou skupinou jsou faktory politické jako například diskriminační politické instituce, exkluzivistické národní ideologie, vnitroskupinová politika či politika elit. Třetí skupinou jsou faktory ekonomické a sociální, do této skupiny patří ekonomické problémy, diskriminační ekonomické systémy, ekonomický rozvoj a modernizace. Poslední, čtvrtou skupinou jsou kulturní a perceptivní faktory, kam je zařazena kulturní diskriminace a problematické dějiny (Tesař 2007: 29). Jak to ale u

podobných klasifikací bývá, těžko nalezneme ideální příklady pro jednotlivé skupiny. Naopak, faktory se u většiny konfliktů prolínají.

1.2.1. Strukturální faktory

Mezi strukturální faktory vzniku konfliktů patří slabost centrálních institucí, a to především ve státech nově vytvořených v období dekolonizace. Občané států nemají společnou historii, naopak často spojují více etnik do jednoho státu, anebo dokonce rozdělují etnika mezi více států. Konflikty v těchto státech často souvisí s poklesem ekonomiky, ať už špatným hospodařením vlády, nebo vnějšími vlivy (Šmíd, Vaňura 2007: 22-23).

Pokud je v zemi nekompetentní vláda, zvyšuje se obava o bezpečnost mezi občany státu. V souvislosti s tím vznikají radikální skupiny, které se pokouší převzít moc. Tomáš Šmíd a Vladimír Vaňura jmenují tři typy nestátních ozbrojených aktérů. Prvním typem jsou povstalecké skupiny, které mají většinou politické cíle, například separatistické tendence nebo alespoň některé výhody pro skupinu obyvatel, do které náleží. Druhým typem jsou kriminální ozbrojené síly, které využívají oblasti, kde vláda ztratila kontrolu pro rozvoj ilegální činnosti a organizovaného zločinu. Tím se liší od povstaleckých skupin. Třetím typem jsou sebeobránné komunální síly neboli domobrana. Ty zbrojí vlastní ozbrojené složky, pokud mají pocit, že armáda nemá potřebnou sílu pro ochranu celého území. Každá etnická skupina držící část teritoria zbrojí zvlášť, což zvyšuje napětí mezi nimi. Ve výsledku se zvyšuje obava o bezpečnost i u vládnoucích elit. Ty začnou v reakci na etnické skupiny zbrojit také a nastává tzv. bezpečnostní dilema (Šmíd, Vaňura 2007: 23-24)

Pokud budeme mluvit o etnické geografii, je třeba říci, že i ve státech s minimálním podílem etnických minorit jsou přítomny vnitrostátní konflikty. Etnicita navíc není jedinou příčinou tohoto typu konfliktů a pro lepší porozumění vzniku a průběhu konfliktů je potřeba dívat se na konflikt komplexněji.

1.2.2. Politické faktory

Tomáš Šmíd a Vladimír Vaňura v kontextu politických elit přináší dvě rizika chování elit, kvůli kterým pak eskaluje konflikt. Prvním rizikem je slabost a nezkušenost vládnoucích elit. Mohammed Ayoob vytyčil tři znaky, které ovlivňují vládnutí a ovlivňují vztahy mezi elitami a občany. Těmito znaky jsou nejasně vymezené hranice, nedostatečná kontrola růstu moci armády a tendence násilně zasahovat do vnitřních nepokojů státu.

Vztah mezi vnitrostátním konfliktem a slabostí státu je cyklický. Druhým rizikem je vyvolání pocitu ohrožení k získání a udržení moci. Toho je využíváno především skrze nacionalistické ideologie, kdy minoritní etnika jsou označována „nevlasteneckými“ (Šmíd, Vaňura 2007: 25-26).

Stabilita státu může být závislá na podobě jeho režimu. V demokratickém systému nespokojené skupiny lidí většinou volí nenásilné protesty, probíhá komunikace s elitami, a pokud ne, jako další řešení se nabízí svobodné a soutěživé volby. Autokratické režimy naopak volí donucovací síly a nespokojeným skupinám lidí nezbyvá nic jiného, než volit také násilné protesty (Šmíd, Vaňura 2007: 27)

1.2.3. Ekonomické a sociální faktory

Velkou roli hrají také sociální nerovnosti mezi skupinami obyvatel. T. David Mason představil dva druhy systémů etnických vztahů, hierarchický a nehierarchický. V hierarchickém, vertikálně integrovaném systému funguje soužití více etnik v běžném životě. Existuje zde kulturní dělba práce, ve které jsou jednotlivým etnikům přiřazena zaměstnání (Tesař 2007: 30). Jedna skupina bývá nadřazena a podle jejího chování se odvíjí vztah mezi etniky. V nehierarchickém, horizontálně integrovaném systému žijí etnika odděleně, většinou na územích, která dříve byla samostatnými územními celky. V modelu tzv. soutěžících entit probíhá mezi etniky souboj o materiální zdroje, ale také o funkce ve státní správě nebo vládu nad politickými institucemi. Konflikty jsou zde častější, dlouho trvající, někdy zamrzlé a jednou za čas eskalující. Příčinou těchto konfliktů bývají změny dělby moci, změny v postavení jednotlivých skupin nebo zákrok zvenčí. Oproti hierarchickému systému jsou zde konflikty častější, ale zároveň mírnější (Tesař 2007: 31). Frances Stewart se na tento problém dívá z ekonomického hlediska, rozlišuje horizontální a vertikální nerovnost. Při horizontální nerovnosti jsou elity většinou součástí jednoho etnika a jiná etnika jsou znevýhodňována. Týká se to nejen příjmů, ale také vzdělání nebo přístupu do politických funkcí. Při vertikální nerovnosti mají skupiny stejný přístup do zmíněných struktur. Při tomto typu nerovnosti většinou nedochází ke konfliktu a společné soužití etnických skupin funguje (Šmíd, Vaňura 2007: 30).

Při válce se mohou povstalecké skupiny obohatit ze zdrojů na území, které vláda nedokáže kontrolovat. Mohou zemi vydrancovat, zde se ale jedná o obohacení dočasné a krátkodobé. Povstalecké skupiny na jimi kontrolovaném území často vyhlašují

samosprávnou jednotku, v níž vybírají daně. Dalšími možnostmi jsou ilegální prodej nerostných surovin nebo kontrola tras ilegálního obchodu (Šmíd, Vaňura 2007: 32).

1.2.4. Kulturní a perceptivní faktory

Pravděpodobnost vzniku vnitrostátního konfliktu zvyšuje předchozí zkušenost s podobným konfliktem či válkou. A to jak kvůli mentalitě lidí a válečným profesionálům se zkušenostmi, tak kvůli materiálu, který v zemi po válce zůstal jako například zbraně nebo vojenská zařízení. Povstalecké skupiny tak mají dostatek prostředků pro obsazení území, na kterém pak budou hospodařit a vydělávat na další průběh konfliktu (Šmíd, Vaňura 2007: 32).

S předchozím konfliktem souvisí i vztahy mezi etnickými skupinami. Pokud mezi sebou již dříve měly spory a došlo k ozbrojeným konfliktům, je pravděpodobnější, že konflikt bude obnoven, a to zejména tehdy, pokud předchozí konflikt nebyl řádně vyřešen. Ještě větší problém nastává, pokud je mezi skupinami konflikt o sporné území. Z historického hlediska si území nárokuje jiné etnikum a elity obou stran získávají prostor pro nacionalistickou rétoriku a ideologii (Šmíd, Vaňura 2007: 33).

Velkou roli v etnickém konfliktu hraje také demografie a její vývoj. V etnicky heterogenních státech záleží na demografickém vývoji. Mezi jednotlivými etniky může být rozdílná porodnost a úmrtnost, velkou roli hrají také přistěhovalci nebo odsun etnika ze země. Stát na tyto změny musí reagovat, aby předešel eskalaci konfliktu mezi etniky (Šmíd, Vaňura 2007: 34).

Walter Kemp ve své příspěvku *Profiting from Instability: Crime, Corruption and Inter-Ethnic Conflict* (2001) rozlišuje konflikty na tři typy podle jejich skutečné intenzity. Prvním typem jsou etablované konflikty, které se dají charakterizovat jako tzv. zamrzlé konflikty. Země není ani ve válečném ani v mírovém stavu. Často jsou to ukončené konflikty, které ale nebyly řádně vyřešeny, a tak hrozí jejich obnovení. Druhým typem jsou sporadické konflikty, v nichž se objevují dlouhodobé neshody určité skupiny s vládou přesahující do násilí nebo terorismu. Třetím typem jsou horké konflikty, regulérní ozbrojené střety mezi armádou a povstaleckými skupinami (Šmíd, Vaňura 2007: 37).

Tyto faktory ovlivňující příčiny konfliktů rozdělené do čtyř skupin se pokusíme nalézt na případu Náhorního Karabachu. Zjistíme, které se v tomto případu konfliktu objevují, a jejich pomocí lépe zjistíme příčiny tohoto konfliktu.

1.3. Faktory eskalace etnického konfliktu

Teoretik konfliktů Stephen Ryan uvádí osm procesů vedoucích k eskalaci etnického konfliktu. Prvním procesem je militarizace, tedy zvýšení užívání násilí. Stát přesouvá některé pravomoci na armádu a opozice vytváří ozbrojené složky domobrany. Druhým procesem je etnocentrismus. Při něm se etnické skupiny uzavírají do sebe, klesá míra komunikace mezi nimi a zvyšuje se míra násilí. Třetím procesem je sklon k územně etnické segregaci. Může mít podobu etnických čistek nebo přesídlování etnik z důvodu strachu z násilí. Čtvrtým procesem je vytváření obrazu nepřítele. To může mít zaprvé podobu stereotypizace, při které je nepřítel vykreslován jako jeden celek, probíhá odklon od individuálních identit. Zadruhé může mít podobu dehumanizace³, při které je nepřítel vykreslován jako monstrum, které je potřeba zničit. A zatřetí může mít podobu nacházení obětních beránků jako třetí, nezúčastněné síly. Pátým procesem je demonizace nepřítele a sanktifikace vlastní skupiny. Tento proces je příčinou náboženských konfliktů, skupiny samy sebe označují jako stoupence Boha bojující proti satanistům. Šestým procesem je chycení se do pastí vůdců, kteří konflikt vyostřili a ani jedna ze stran nechce, aby životy bojovníků padly nadarmo. Konflikt proto pokračuje a dále eskaluje. Sedmým procesem je úpadek ekonomiky, který je důsledkem války. Životní úroveň obyvatel nemá šanci se zvýšit, ti pak nemají motivaci dodržovat zákony, protože jim nikdo nezajistí prosperitu. Posledním, osmým procesem je pocit bezmoci a fatalismus mezi obyvateli státu. Ti se považují za oběti války a vybírají si mezi špatnou životní úroveň a aktivním zapojením se do konfliktu (Barša, Strmiska 1999: 142-145).

Také tyto faktory eskalace etnických konfliktů se pokusíme nalézt v konfliktu o Náhorní Karabach. Tím zjistíme, do jaké míry tento konflikt odpovídá klasifikaci etnického konfliktu Stephena Ryana.

1.4. Koncept kvazistátu

Pojem kvazistát, někdy označovaný také jako de facto stát, se původně používal jak pro fungující neuznané státy, tak pro uznané selhávající státy, které si nedokážou udržet suverenitu. Pål Kolstø přišel s teorií, ve které označil kvazistát jako útvar, který se chová a funguje jako stát, ale chybí mu mezinárodní uznání. Kolstø pak vymezuje tři kritéria, které tento útvar musí splňovat, aby mohl být označen jako kvazistát. Prvním

³ Dehumanizace protivníka znamená vykreslování protivníka v co nejhorším světle, aby se společnost zbavila výčitek za účast na ozbrojených konfliktech nebo zabití, demonizace souvisí s náboženstvím (Šmíd, Vaňura 2007: 36).

kritériem je, že představitelé tohoto útvaru musí mít pod kontrolou většinu teritoria, které si vymezili jako hranice. Druhým kritériem je snaha o mezinárodní uznání nezávislého státu, kterého však nemohou docílit. Třetím kritériem je, že v tomto stavu musí tito představitelé setrvat alespoň dva roky (Kolstø 2006: 725-726).

Následně Kolstø zmiňuje pět faktorů, díky kterým kvazistát může fungovat. Prvním je symbolické budování národa v podobě rozvoje společné národní identity, tradic a zvyků. Druhým faktorem je vojenská síla, díky níž bývají tyto kvazistáty často vytvářeny a hlavně udržovány. Třetím faktorem je slabost mateřského státu a to nejčastěji vojenská, politická a institucionální. To bývá často důvodem, proč kvazistát v mateřském státě nechce dále setrvat. Čtvrtým faktorem je podpora třetího patronského státu, který kvazistát podporuje a často ho používá jako zbraň ve sporech s mateřským státem, které mezi sebou mohou mít. Posledním, pátým faktorem je nedostatečné zapojení mezinárodních společenství ve vyřešení statutu tohoto kvazistátu. Často zástupci kvazistátu nejsou přizváni jako jedna ze stran na vyjednávání mírových dohod, což může zvyšovat motivaci kvazistátu k dosažení jeho uznání jako samostatný stát (Kolstø 2006: 729-734).

Kolstø také zmiňuje čtyři způsoby zániku kvazistátu, které mohou, ale rozhodně nemusí pomoci k vyřešení daného sporu týkajícího se daného kvazistátu. Prvním způsobem je zařazení do patronského státu. Toto řešení může být jedním z cílů kvazistátu, ale pro mateřský stát bývá nejhorší variantou. Druhým způsobem je začlenění zpět do mateřského státu. To ale závisí na případném zlepšení politické a ekonomické situace v mateřském státu, pro něž bývá tato varianta nejprívětivější. Třetím způsobem je začlenění do mateřského státu jako federativní jednotka. Tato varianta je označována za nejlepší kompromis mezi kvazistátem a mateřským státem a bývá nejpravděpodobnějším řešením. Posledním, čtvrtým způsobem je uznání mezinárodním společenstvím jako samostatný stát. Pro kvazistát tato varianta bývá konečným cílem, ale podle Kolstøho je po druhé světové válce mezinárodní právo nastaveno nepříznivě pro vznik nových států (Kolstø 2006: 735-738).

Tento koncept kvazistátu se pokusíme aplikovat na neuznanou Náhorně-karabašskou republiku. Nejprve zjistíme, zda splňuje charakteristiky vzniku a podmínky fungování kvazistátu a poté se na jeho příkladu podíváme na možné způsoby zániku

kvazistátu, kterými by se konflikt mohl vyřešit, případně se podíváme na faktory, které řešení konfliktu tímto způsobem zamezují.

2. Historicko-politické souvislosti konfliktu o Náhorní Karabach

Následující kapitola se bude týkat historického vývoje na území Náhorního Karabachu, zahrnuty budou také spory o toto území mezi jednotlivými národy a státy. Dva hlavní aktéři tohoto sporu, Arménie a Ázerbájdžán, mezi sebou mají zakořeněné křivdy již z dávné historie a je tedy nutné je v této práci zmínit. Tyto křivdy navíc často souvisejí s územím Náhorního Karabachu. Obě země si toto území nárokují v rámci svého historického vývoje. Po shrnutí historického vývoje se kapitola zaměří na samotnou válku o Náhorní Karabach a následně na poválečný vývoj v Náhorním Karabachu.

2.1. Vývoj situace na území Náhorního Karabachu do počátku eskalace konfliktu v roce 1987

Podle arménských zdrojů je území Náhorního Karabachu nedílnou součástí království Velké Arménie již od čtvrtého století př.n.l. Podle jiných zdrojů bylo celé území dnešního Ázerbájdžánu až do devátého století součástí tzv. Kavkazské Albánie (Cornell 1999: 4), tedy dnešního Ázerbájdžánu, jehož byl Náhorní Karabach, zvaný „Arran“ součástí v průběhu historie jako jeden z regionů Kavkazské Albánie (Baguirov 2012: 142). Liší se také názory na to, ve kterém období na území Náhorního Karabachu přišly turkické kmeny. Arménské zdroje často uvádí, že toto etnikum se v oblasti objevilo až po invazi turkických kmenů ze střední Asie v jedenáctém století a smíchalo se s domorodým obyvatelstvem. Podle některých ázerbájdžánských zdrojů však na území Náhorního Karabachu toto etnikum bylo přítomno ve větším počtu již dříve, uvádí se nejčastěji čtvrté nebo sedmé století (Cornell 1999: 4). V sedmém století totiž proběhla invaze muslimských kmenů, která narušila vládu křesťanského království existujícího na tomto území od čtvrtého století. Turkické kmeny přicházející v jedenáctém století daly území dodnes používaný název Karabach, což znamená v turečtině „černá zahrada“ (Rasizade 2011: 215).

Ani po muslimské invazi v sedmém století se ale křesťanská mentalita neztratila. Na území existovala silná menšina, která se aktivizovala v odporu vůči islamizaci. Tyto menšiny stavěly křesťanské symboly jako například kamenné kříže, které se postupem času stávaly symboly Arménů, kteří na ně dodnes odkazují jako na symboly původního významu tohoto území. Těmito aktivitami Arméni zabraňovali úplné dominanci muslimských kmenů v kavkazském regionu (Rasizade 2011: 215-216). Pokud se ještě

vrátíme ke Kavkazské Albánii, byl to státní útvar, jehož obyvatelstvo bylo velmi kulturně heterogenní. Různé kmeny vyznávající různá náboženství nakonec povětšinou přijaly Islám jako své náboženství a spojily se v dnešní Ázerbájdžán. Kavkazští Albánci mluvili 26 jazyky. Jinak k situaci přistoupila menšina žijící v horách, která se „armenizovala“. Obyvatelé této oblasti mluví arménsky a považují se za Armény (Baguirov 2012: 142). Ázerbájdžánci s tímto stanoviskem ale nesouhlasí a považují za mylné označovat tyto obyvatele za Armény. Obecně se považuje za platný názor, že po invazi turkických kmenů v jedenáctém století se Kavkazská Albánie rozdělila na dvě části, východní, která přijala kulturu přicházejících muslimů, a západní, Náhorní Karabach, který si ponechal křesťanskou kulturu a nakonec se připojil k Arménii (Baguirov 2012: 143). Ázerbájdžánci ale považují karabašské Armény z tohoto období za albánské Armény, tedy součást ázerbájdžánského národa (Geukjian 2011: 34). Zde můžeme vidět první zásadní problém tohoto sporu. Pokud totiž Ázerbájdžán považuje za svého předchůdce Kavkazskou Albánii, která zahrnovala i území Náhorního Karabachu, považuje za jeho součást také toto území. Naopak Arménie může Náhorní Karabach považovat za kolébkou své kultury.

Území začali spravovat tzv. melikové, bohatí vlastníci půdy, kteří měli nad daným územím samosprávu, konkrétně v případě Náhorního Karabachu se jednalo o poměrně velkou míru samosprávy. Často se jednalo o muslimy, celkově také v Arménii žilo poměrně hodně muslimů, přesná čísla nejsou známa, avšak můžeme tak soudit podle jmen. Například arménský melik spravující část Arménie ve třináctém století se jmenoval Hasan Jalal Dawla (Cornell 2001: 52). Na počátku šestnáctého století se celé území dostalo pod nadvládu Perské říše. Horské oblasti Karabachu stále spravovali arménští křesťané, kteří měli v Perské říši značnou autonomii odměnou za podporu v bojích proti Osmanské říši (Rasizade 2011: 216). Tento stav trval až do osmnáctého století. Osmanská říše také držela kontrolu nad částí území Karabachu, ale pouze po relativně krátké období, konkrétně mezi lety 1578 – 1602 (Cornell 2001: 53). Během perské nadvlády byl Karabach jedním z administrativních regionů.

Na počátku osmnáctého století využili Ázerbájdžánci neshod mezi arménskými vládnoucími elitami a vytvořili z Karabachu jeden z chanátů, které ovládaly turecké muslimské rodiny. Etnické složení v této oblasti se ale často měnilo v důsledku rozsáhlých migrací obyvatel (Cornell 1999: 5).

V osmnáctém století se o území Zakavkazska začal zajímat také ruský car Petr Veliký. Arméni, kteří nejprve hledali spojence v Evropě kvůli podobné kultuře, aby je evropské velmoci osvobodily od perské a turecké nadvlády (Geukjian 2011: 32), nakonec našli pomoc právě v carském Rusku. Obě země měly společného nepřítele v podobě Osmanské říše, podle některých názorů car Petr Veliký uzavřel dohodu s Arménií, aby měl blíže ke Konstantinopoli, kterou chtěl dobýt (Cornell 2001: 53). Navíc pokračovaly spory mezi Turky z Osmanské říše a Peršany. V těchto sporech měla navrch Osmanská říše, především po svržení perského vůdce v roce 1747. Oslabení tohoto impéria využila jak Osmanská, tak Ruská říše. Osmanská říše získala na svou stranu především muslimské obyvatelstvo oblasti Dagestánu, Ruská říše naopak křesťany z Arménie a Gruzie. Ruská říše postupovala ve svém válečném tažení dál směrem k Osmanské říši a také arménští melikové v Karabachu začali odporovat muslimské nadvládě. Zvrat však přišel ve chvíli, kdy Ruská říše uzavřela mír s Osmanskou říší a karabašským melikům se nedostalo z ruské strany slibované pomoci. Nakonec byli poraženi (Rasizade 2011: 216-217).

Ruská říše nakonec Perské říši vrátila všechna dobytá území z let 1722 a 1723. Perský vliv se na tomto území během osmnáctého století ještě několikrát objevil, ale pouze na krátké období. Konflikt mezi Ruskou a Perskou říší se však opakoval při rusko-perské válce v letech 1804 – 1813. A právě roku 1805 byl Karabach anektován Ruskou říší za podpory Arménů a přestal být chanátem Perské říše. Stále nepřestávající vysoká míra migrace v oblasti měla totiž za následek to, že v roce 1805 byla většina populace Karabachu arménská (Geukjian 2011: 38). Arménům se však nepovedlo připojit ke svému státu také Karabach, ten byl naopak pod správou Ruské říše stejně jako velká část zbytku Kavkazu. Po druhé rusko-perské válce v roce 1828 se obnovila vlna migrací v oblasti Karabachu. Muslimové odsud byli vyháněni nebo donuceni emigrovat do Persie. Naopak řada arménských rodin byla do Karabachu dovážena za podpory ruské armády (Rasizade 2011: 217). Emigrace Ázerbájdžánců z Karabachu však probíhala již od počátku devatenáctého století. Většinou tyto rodiny emigrovaly pouze do sousedních vesnic a měst v Osmanské říši a jejich potomci zde žijí dodnes. Emigrace se týkala přes 24 000 osob (Baguirov 2012: 149). Mírové smlouvy z první poloviny devatenáctého století zásadně pozměnily podobu hranic na Kavkaze a způsobily masovou migraci, která zapříčinila značné problémy týkající se etnicity. Arméni byli nyní majoritním kavkazským etnikem. Navíc do těchto sporů zasahovala ještě náboženská otázka. Národy

Ázerbájdžánců a Turků nebo Osmanů byly majoritně muslimské, zatímco arménský národ byl křesťanský a v důsledku ruského vlivu se mezi Armény začalo objevovat čím dál více pravoslavné vyznání.

Pro Ruskou říši byla stále Osmanská říše velkým nepřítelem a během devatenáctého století docházelo ke konfliktům, které ještě více podporovaly migraci v regionu. Ázerbájdžánce chápali Rusové jako Turky podle etnické a jazykové podobnosti. Naopak Armény brali jako národ, který je věrný carovi a je spolehlivý. Arméni s příchodem průmyslové revoluce díky privilegiím ze strany Ruska získávali nad Ázerbájdžánci výhody, například profesní, kdy zaujíмали výhodnější a výše postavené funkce i v průmyslovém centru této oblasti, ve městě Baku (Cornell 2001: 54). Vzdávajícímu pnutí mezi oběma stranami ještě více napomohl nárůst ideologie panturkismu, která hlásala spojení všech turkických národů do jednoho státu. Arméni jako etnicky odlišný národ byli pro Osmanskou říši velkou překážkou (Šmíd, Vaňura 2007: 147)

Mírová smlouva, která ukončila již zmíněnou druhou rusko-perskou válku v roce 1828, byla smlouva z Turkmenčaj. Tuto smlouvu Ázerbájdžánci od začátku považovali za umělé rozdělení jejich státu, při překreslování hranic na Kavkaze totiž nerespektovala historické a geografické hranice, ani etnické rozmístění. Podle některých autorů však Ruská říše změnila hranice a vytvořila větší administrativní jednotky, než byly dosud, kvůli strachu z etnicky homogenních oblastí, které by mohly způsobovat problémy pro celistvost Ruské říše (Geukjian 2011: 39). Předpoklad Ruské říše tedy podle těchto názorů byl, že vytvoření administrativních jednotek s obyvateli více národností bude mít za následek absenci větších nacionalistických tendencí.

Vzdávajícímu napětí mezi na jedné straně Armény podporovanými carským Ruskem a na druhé straně Ázerbájdžánci podporované Osmanskou říší přidávaly konflikty mezi velmocemi v této oblasti. V devatenáctém století proběhly tři války mezi Ruskou a Osmanskou říší, a to v letech 1828-1829, 1855-1856 a 1877-1888 (Cornell 2001: 54). Posilující migrace Arménů během těchto válek pak mohla být jedním z dalších faktorů, proč Osmanská říše považovala Armény za podporovatele Ruské říše. Tyto události vyústily v křivdy na obou stranách, které byly předzvěstí pogromů v letech 1895 a 1896 páchaných na arménských občanech, kteří zůstali v Osmanské říši (Šmíd, Vaňura 2007: 148).

Prvním přímým konfliktem mezi Arménií a Ázerbájdžánem byla Arménsko-tatarská válka, která vypukla v roce 1905. Kromě již zmíněných můžeme mezi příčiny eskalace napětí zařadit ekonomické faktory. Jak bylo napsáno výše, Arméni zaujímali místa v privilegovaných profesích a to především v průmyslové metropoli Baku, dnešním hlavním městě Ázerbájdžánu, kdežto Ázerbájdžánci byli zaměstnáváni jako nekvalifikovaní pracovníci. Toto zapříčinilo další zvýšení napětí a další křivdy, přestože životní úroveň se v této oblasti zvyšovala u všech komunit (Geukjian 2011: 44). Konflikt v roce 1905 tedy začal kvůli socioekonomickým faktorům (Souleimanov 2013: 97). Ázerbájdžánci v Baku vyhlásili generální stávkou a začali atakovat arménské elity ve městě. V průběhu konfliktu se do něj však zapojily i etnické faktory vyvolané arménskými nacionalistickými organizacemi reprezentovanými Arménskou revoluční federací, která podněcovala arménský národ k nenávisti vůči Osmanské říši připomínáním pogromů na arménském etniku z konce devatenáctého století (Šmíd, Vaďura 2007: 149). Odpovědí na násilnosti v Baku byly ze strany Arménů snahy o etnické čistky v Karabachu, významném území Arménie (Cornell 2001: 69). Násilí bylo oboustranné a nelze jednoznačně určit, kdo je strůjcem tohoto konfliktu. V některých oblastech se k násilí poprvé uchýlili Ázerbájdžánci, v jiných naopak Arméni (Geukjian 2011: 45).

Pnutí mezi oběma stranami bylo umírněno společným vyjednáváním, znovu však eskalovalo během první světové války ve sporné události v roce 1915. Arméni v této souvislosti hovoří o genocidě na arménském etniku, ta ale nikdy nebyla jednotně uznána. Ázerbájdžán dodnes mluví o deportaci (Šmíd, Vaďura 2007: 148). V arménském národě však tato událost zasadila křivdy, které dodnes nejsou zapomenuty. Ať už byly kroky Ázerbájdžánců a Turků v roce 1915 plánované či nikoliv, faktem je, že tento incident zapříčinil smrt 1,5 milionu Arménů. Existují i dokumenty především z Velké Británie potvrzující tvrzení, že tyto události byly předem naplánované, ale Turci je označují za „jednostrannou britskou propagandu“ (Geukjian 2011: 48).

Napětí se na nějakou dobu uvolnilo v roce 1917 po bolševické revoluci v Rusku. Byla vytvořena Zakavkazská federace využívající protibolševických sil z Arménie, Ázerbájdžánu a Gruzie. Každý však měl jiného spojence, pro Arménii to byla Velká Británie, pro Ázerbájdžán Turecko a Gruzie vzhlížela k Německu (Cornell 2001: 56). Z tohoto faktu se odrážela i reakce jednotlivých národů na intervenci Turků. Ázerbájdžánci jej uvítali, Gruzínci nebyli proti, protože Německo bylo tureckým spojencem a Arméni

byli zásadně proti (Cornell 2001: 57). Federace se rozdělila na Arménii, Ázerbájdžán a Gruzii, které vyhlásily nezávislost. Tento rozpad zapříčinil další eskalaci násilí mezi Arménií a Ázerbájdžánem. Britové, kteří po ukončení války drželi nad územím dozor, přirklí Karabach Ázerbájdžánu, přestože 95% obyvatel tohoto území byli Arméni (Cornell 1999: 7). Jedna z příčin tohoto kroku může být strach z růstu vlivu Ruska v celé Evropě a Ázerbájdžán se pro Velkou Británii jevil v tomto ohledu jako ideální spojenec (Geukjian 2011: 54). I nadále pokračovaly spory mezi Arménií a Tureckem. Navíc bylo složité vymezit hranice podle etnického rozložení, protože arménské etnikum bylo rozptýleno po celém Kavkaze (Šmíd, Vařura 2007: 150). Karabašští Arméni navíc nikdy neuznali ázerbájdžánskou nadvládu (Geukjian 2011: 56).

Navzdory britským zájmům také oblast Kavkazu ovládli ruští bolševici a z obou států se staly sovětské republiky, a to v dubnu 1921. Ještě předtím byl Karabach přeražen pod správu Arménie. Toto rozhodnutí se však setkalo s odporem ze strany ázerbájdžánské komunistické strany a v rámci Smlouvy o bratrství a přátelství uzavřené mezi Sovětským svazem a Tureckem byl Náhorní Karabach postoupen Ázerbájdžánu (Šmíd, Vařura 2007: 151). Zároveň se stal autonomní oblastí s názvem „Náhorně-karabašská autonomní oblast“ (NKAO) na popud dalších nepokojů a nesouhlasu s rozhodnutím přičlenění Náhorního Karabachu do Ázerbájdžánské sovětské socialistické republiky. Vyhlášení NKAO tedy byl jakýsi kompromis pro uklidnění situace (Cornell 2001: 60). A skutečně, vliv Sovětského svazu dokázal spory mezi Arménií a Ázerbájdžánem uklidnit, nebo spíše potlačit na dalších několik desítek let. Jedním z důvodů může být centralistická moc v Sovětském svazu, která zajišťovala rozhodování z moskevského centra. Zároveň sovětská politika slibovala jednotlivým národům právo na sebeurčení. Nacionalistické tendence tak byly v sovětských republikách uměle potlačovány (Geukjian 2011: 81). Politikou Sovětského svazu v této době byla podpora budování národa, ne však svrchovaných států, ale rozvoj jednotlivých národů uvnitř jednoho státu.

Arménie se ale ani jako jedna ze sovětských republik nedokázala smířit s tím, že Náhorní Karabach není pod její jurisdikcí a stále se snažila vyjednávat s moskevským centrem o připojení NKAO k Arménské sovětské socialistické republice (Cornell 2001: 62). Pod ázerbájdžánskou správou se v Náhorním Karabachu měnilo rozložení etnik, postupem času byl v této oblasti stále vyšší podíl Ázerbájdžánců, ale Arméni přesto drželi většinu. Po nástupu Stalina do čela Sovětského svazu už jeho politika nebyla tolik o budování národů, jako spíše o jednom sovětském lidu. Vše vyvrcholilo v roce 1927, kdy

začali být systematicky popravováni lidé, často vysoce postavení bolševici, kteří projevovali velký zájem o svůj národ. Nepokračovalo se již v Leninově politice vyřešení diskriminace a národních otázek (Geukjian 2011: 87). Během druhé světové války a hlavně po ní vliv Sovětského svazu znovu sílil. Národnostní otázky stále nevymizely, i když se režim snažil udělat vše pro zamezení nacionalistických tendencí. Ztěžovala to ale politika, která privilegovala občany ruské národnosti.

Po Stalinově smrti a uvolnění režimu spojeném s destalinizací znovu začaly sílit nacionalistické tendence, především v šedesátých letech minulého století. V roce 1963 podepsalo 2 500 karabašských Arménů petici generálnímu tajemníkovi Komunistické strany Sovětského Svazu Nikitovi Chruščovovi, stěžovali si na ekonomické zanedbávání NKAO ze strany Ázerbájdžánu (Šmíd, Vaďura 2007: 152). Sovětský svaz na výzvu nereagoval, což zapříčinilo násilné nepokoje v NKAO. V roce 1968 se násilnosti opakovaly. V roce 1965 si Arméni připomínali padesáté výročí genocidy a tyto oslavy v nich probudily myšlenky na „staré“ křivdy. Následovaly demonstrace a byly vzneseny požadavky na navrácení bývalých arménských oblastí v Turecku (Cornell 2001: 63). Jak již bylo zmíněno, měnil se podíl populace v oblasti Náhorního Karabachu, zatímco v období připojení oblasti k Ázerbájdžánu bylo až 95% obyvatel Arméni, do roku 1970 toto číslo kleslo na 80% (Cornell 1999: 11). Pokusy Arménie o sjednocení s NKAO byly považovány za nacionalistickou propagandu. V éře vlády Leonida Brežněva jako generálního tajemníka Komunistické strany Sovětského svazu se vztah k neruským oblastem Sovětského svazu opět ochladil. Brežněv nastolil politiku naprosté ignorace nacionálních hnutí a homogenizace národů uvnitř Sovětského svazu (Geukjian 2011: 94). Sílila také cenzura a přepisování dějin. Historie se ve školách učila podle osnov, které vytvořilo moskevské centrum. Fakt, že Sovětský svaz nechtěl na svém území žádné konflikty mezi národy, nahrával historikům z Ázerbájdžánu a Arménie. Ti ve svých publikacích upravovali historii svého národa. Například Arméni se jen ve zkratce zmínili o tom, že na území Náhorního Karabachu žili Ázerbájdžánci, ti naopak často úplně vynechávali příběhy o přítomnosti Arménů na tomto území. Arméni nebyli zmíněni ani ve statistikách o demografickém složení oblasti (Geukjian 2011: 95). Od šedesátých let nacionalismus v Arménii stále vzrůstal a tak tomu bylo i v sedmdesátých a osmdesátých letech. Jakýkoli národní projev byl sice stále zakázán, přesto ale Arméni stavěli v Jerevanu památník genocidy a pořádali koncerty pro národní uvědomění (Cornell 2001: 64).

V této kapitole jsme se mohli seznámit s některými příčinami, které ovlivnily ozbrojený konflikt na konci dvacátého století. Problematický je už vznik obou států, Arménie a Ázerbájdžánu. Každý z nich si podle své historie a svých legend nárokuje území Náhorního Karabachu, takže toto území je sporné již od doby vytvoření státních útvarů na tomto území. Tato příčina souvisí s etnicitou. Obě strany se totiž odvolávají na etnické složení z doby, než přišly na toto území turkické kmeny, předchůdci dnešních Ázerbájdžánců. Ti totiž tvrdí, že jejich etnikum na území Náhorního Karabachu bylo přítomno již před jejich příchodem. Důležitý je rozdíl v náboženství, zatímco Arméni jsou křesťané, Ázerbájdžánci jsou muslimové. Spor ještě zhoršuje fakt, že Ázerbájdžánci považují původní obyvatele Náhorního Karabachu, albánské Armény z Kavkazské Albánie za součást svého národa. Důležitou roli hráli vnější aktéři, kteří buď měli dané území ve své moci, nebo ve sporu stáli za jedním z přímých aktérů, jsou jimi Perská říše, Osmanská říše, Ruská říše a jejich nástupci, nebo Anglie po první světové válce. Právě sporné území Náhorního Karabachu zmíněné říše často dobývaly a území tak měnilo svého správce. Další příčinou je populace. V Náhorním Karabachu totiž po většinu času žije arménská většina, ale Náhorní Karabach většinu historie spadl do správy Ázerbájdžánu. Můžeme tedy vidět, že nejen etnicita hraje roli, pokud mluvíme o historických příčinách konfliktu o Náhorní Karabach. V průběhu času však etnicita začíná být zásadní, například v případě sílící ideologie panturkismu. Zásadní příčinou je pak genocida Arménů z roku 1915, kterou Osmanská říše ani Ázerbájdžán nikdy neuznali a Arméni v sobě během dvacátého století potlačovali křivdy z počátku tohoto století. Důkazem může být to, že nacionalistické tendence začaly sílit při padesátém výročí genocidy a již nikdy naplno neutichly. A zmíněné potlačování křivd a sporů, převážně uměle ze strany Sovětského svazu, může být také příčinou toho, že konflikt nakonec eskaloval do tak velkých rozměrů. V neposlední řadě vztahy mezi oběma aktéry ovlivnilo rozhodnutí moskevského centra o přidělení Náhorního Karabachu k ázerbájdžánské svazové republice.

2.2. Příčiny eskalace konfliktu

Samotný konflikt o Náhorní Karabach můžeme rozdělit na dvě fáze, první fáze se datuje mezi lety 1987 až 1991, kdy začalo docházet stále častěji k ozbrojeným střetům a je to jakási cesta k válce, která je pak součástí fáze druhé. Analýzou první fáze konfliktu se pokusíme nalézt bezprostřední příčiny, které způsobily eskalaci až do stádia války.

Sílicí nacionalistické tendence byly v Arménii během šedesátých a sedmdesátých let násilně potlačovány. Možná i to přispělo ke stálému sílení těchto tendencí. V Ázerbájdžánu se lidé naopak bránili sílicí rusifikaci (Cornell 2001: 64). Vše změnil nástup Michaila Gorbačova do čela Komunistické strany Sovětského svazu v roce 1985. Díky směru politiky, který zavedl, reformám Perestroika a především Glasnost' se situace v celém východním bloku uvolnila a jednotlivé státy dostaly větší prostor pro prosazování svých národních zájmů. Incidentsy nadále sílily, v srpnu roku 1987 Arménská akademie věd odeslala do Moskvy petici se statisíci podpisy, ve které žádali o připojení Náhorně-karabašské autonomní oblasti k Arménské sovětské socialistické republice a také protestovali proti zákazu výuky arménských dějin ve školách (Cornell 1999: 13).

Dvacátého února 1988 o tento krok požádal také sovět Náhorně-karabašské autonomní oblasti, jakýsi tamní parlament. Poslal oficiální žádost o vyřešení této otázky a vyhovění karabašským Arménům, kteří chtěli být součástí Arménské sovětské socialistické republiky (de Waal 2012: 30). Sovětské vedení náhle zjistilo, že situaci nemá pod kontrolou tak, jak si myslelo a proto Sovětský svaz vyslal do NKAO gruzínské vojenské složky (de Waal 2012: 31-32). Na tyto tendence odpověděli Ázerbájdžánští pochody na hraniční města, kde docházelo k násilným potyčkám a mnoho (nejen) Arménů bylo zavražděno (Rasizade 2011: 218). Vzniklé násilí dalo Arménům vzpomenout na dřívější pogromy a genocidu a ti začali vracet násilí Ázerbájdžáncům, které vyháněli nejen z Náhorního Karabachu, ale také ze samotné Arménie. Klesala i důvěra v moskevské centrum, které nebylo schopné řešit problémy a na dialogy, které chtěl přinést jak Gorbačov, tak arménští i ázerbájdžánští intelektuálové, již zřejmě bylo příliš pozdě (Šmíd, Vaďura 2007: 153).

Obnovila se také migrace napříč oběma zeměmi. Tato spontánní migrace probíhala v Arménii i Ázerbájdžánu, etničtí Arméni imigrovali do Arménie a naopak. Problémem však byl fakt, že v Náhorním Karabachu migrace neprobíhala a obě etnika zůstávala na svých místech (Šmíd, Vaďura 2007: 154). Migraci využívali i jednotliví aktéři konfliktu. Mluví se o tom, že Ázerbájdžánští propouštěli kriminálníky a posílali je společně s Armény do jejich domovské země, aby tam páchali další násilnosti. Takto se násilnosti opakovaly a jednotlivé strany si vracely údery. K vážnějšímu incidentu došlo 27. února 1988, kdy byl spáchán pogrom na Armény v ázerbájdžánském městě Sumgaitu. Incident, který byl odpovědí na vraždu dvou Ázerbájdžánců z předešlého dne, trval tři dny a vyžádal si kolem 100 arménských obětí (Cornell 2001: 68). Tento pogrom byl

jedním z nejvýznamnějších, avšak nebyl ojedinělý a násilí stále přibývalo. Navíc v prosinci roku 1988 zasáhlo Arménii ničivé zemětřesení, které zemi paralyzovalo a při kterém zemřelo kolem 25 000 lidí (Rasizade 2011: 219).

Současně s vyšší mírou násilí se v obou zemích tvořila nacionalistická hnutí, která se stávala hlavními reprezentanty národní emancipace. V Arménii je to Výbor pro Karabach, v Ázerbájdžánu Lidová fronta Ázerbájdžánu (Šmíd, Vaďura 2007: 154). Svante Cornell zastává názor, že pro určení zdrojů pogromu z roku 1988 je nejjednodušší hledat příčiny v potlačené frustraci a primordiálním etnickém násilí. Příčiny je však podle něj třeba hledat také jinde. Již zmíněné příčiny doplňuje ještě o reakci na opomíjení a neřešení problémů Náhorního Karabachu ze strany moskevských autorit, které nedokázaly předejít etnickému konfliktu (Cornell 1999: 17). Přitom sovětská vojska byla v oblasti přítomna.

Sovětskému svazu se situace vymykala z rukou čím dál více. Důkaz o neúspěšném aplikování Glasnosti může být mediální bojkot událostí z února 1988 ze strany Sovětského svazu. Nejen že se Sověti snažili celou tuto aféru zamést pod koberec, ale ani se nesnažili situaci řešit například potrestáním viníků (de Waal 2012: 59). Události v Sumgaitu však stále zůstávají záhadou, protože se nemůžeme v této souvislosti bavit o organizovaném ázerbájdžánském nacionalismu. Přestože útoky byly etnicky motivované, byly spontánní a spousta Ázerbájdžánců jimi bylo šokováno (Cornell 2001: 69). Po relativním uklidnění stavu v oblasti se zájem obou aktérů upínal na žádost sovětu Náhorně-karabašské autonomní oblasti o odpojení se od Ázerbájdžánu a připojení k Arménii. Ázerbájdžánská sovětská socialistická republika tuto žádost odmítla s odvoláním na sovětskou ústavu o neměnnosti hranic. Čekalo se tedy ještě na vyjádření Nejvyššího sovětu na 19. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu. Na něm Gorbačov kritizoval zneužívání glasnosti ve prospěch národních zájmů. Žádost také zamítl, což rozbouřilo Armény, kteří rozhodnutí brali jako zradu od etnicky a nábožensky blízkých bratrů, kteří místo toho vyhověli muslimům z Ázerbájdžánu. Arméni v červenci 1988 svolali demonstraci v Jerevanu, proti které musely zasahovat ozbrojené složky (Šmíd, Vaďura 2007: 155). Demonstracím ještě předcházela asi poslední pokus o mírové řešení sporu. Tím byl návrh na povýšení statutu Náhorního Karabachu na autonomní republiku, která by měla vyšší pravomoci, ale zůstala by pod správou Ázerbájdžánu (de Waal 2012: 78). Lídři obou zemí hnáni nacionalistickým smýšlením ve svých zemích však na návrh nepřistoupili.

Další vlna násilí se konala na podzim roku 1988. Nepokoje sílily jak v Ázerbájdžánu, kde lidé protestovali proti vedení země, která podle nich nebyla schopna řešit problémy týkající se Náhorního Karabachu, tak také v Arménii, kde proběhla generální stávka na protest proti nepřipojení NKAO k Arménii (Cornell 1999: 20). V souvislosti s dalším násilím, kdy byli vyháněni Ázerbájdžánci z Arménie, propukla dosud nejrozsáhlejší migrace. Opět jako již tradičně, Arméni imigrovali do Arménie a Ázerbájdžánci do Ázerbájdžánu. Tentokrát však tato čísla byla enormní. Jednalo se o 180 000 Arménů a 160 000 Ázerbájdžánců (Cornell 2001: 71). Přitom před touto masovou migrací žilo v Arménii kolem 200 000 Ázerbájdžánců (de Waal 2012: 80), takže z Arménie při této migraci odešlo kolem 90 % Ázerbájdžánců. Konec roku pak přinesl pro Arménii již zmíněnou velkou ránu v podobě zemětřesení. Tato katastrofa nejprve utlumila v Arménech nacionalistické tendence, aby je nakonec ještě víc posílila, když moskevské centrum nebylo schopné nijak vyřešit škody, které zemětřesení způsobilo. Arménská společnost se poté ještě více radikalizovala (Šmíd, Vaňura 2007: 157).

Rok 1989 probíhal po celé Evropě v duchu velkých změn. Sovětský svaz zažíval krizi, při které řešil svoji existenci a konfliktu v Náhorním Karabachu se nestíhal dostatečně věnovat. Moskevské centrum tedy předalo pravomoci osmičlennému Výboru zvláštní správy Náhorního Karabachu, jehož složení čítalo pět Rusů, dva Armény a jednoho Ázerbájdžánce. Předsedou tohoto sboru byl Rus Arkadij Volskij (de Waal 2012: 87). Arméni tento krok chápali jako pozitivní přechodný krok k připojení Náhorního Karabachu k Arménii, Ázerbájdžán naopak ztratil část pravomocí v tomto území (Cornell 2001: 72). Výbor zvláštní správy Náhorního Karabachu si kladl za cíl rozvést diskuzi mezi oběma stranami a najít řešení sporu mezi nimi. Ty ale tento krok viděly jako snahu o udržení sovětského vlivu v této oblasti. Cíl se Výboru nepodařilo naplnit, z velké části proto, že Sovětský svaz, ani sám Volskij neměl dostatek zkušeností s řešením tohoto typu konfliktu (Cornell 1999: 21). Přesto se situace na pár měsíců uklidnila, ale jen do dubna, kdy si Arméni jako již tradičně připomínali výročí genocidy. Následné nepokoje vyvolané nejsilnějším nacionalistickým uskupením v Arménii, Výborem pro Karabach, skončily uvězněním hlavních představitelů tohoto hnutí. Sovětský svaz se snažil stále posilovat moc nad NKAO, což byl pravý opak toho, co očekávali Arméni. Nakonec Sovětský svaz po vlně demonstrací a stávek propustil z vězení vedení Výboru pro Karabach a ten se následně sloučil s Arménským národním hnutím. Vzniklé nacionalistické uskupení se stalo jednoznačně nejsilnějším v zemi, zatímco v Ázerbájdžánu se Lidová fronta dělila o

moc s Komunistickou stranou (Šmíd, Vaňura 2007: 158). Přitom komunistické strany v celém Sovětském svazu ztráceli svou moc a především své centrální postavení.

V srpnu 1989 se v NKAO uskutečnily volby do nově vzniklé Národní rady, která měla nahradit Výbor zvláštní správy Náhorního Karabachu a NKAO se tak měla oprostít od sovětské nadvlády. Sovětský svaz však tento zvolený orgán neuznal, na rozdíl od Arménské sovětské socialistické republiky. Zvolená Národní rada totiž ještě posílila tendence připojit se k Arménii (Cornell 1999: 23). V Náhorním Karabachu nově působili čtyři orgány moci, jeden sovětský, dva arménské a jeden ázerbájdžánský (de Waal 2012: 88). Další nepokoje v NKAO už měly vyšší intenzitu. Násilné střety se staly součástí každodenního života a polovojenské organizace začaly útočit také na sovětské základny. Počet obětí při násilnostech se zvyšoval také díky otevřenému přístupu ke zbraním. Napětí, které již připomínalo válku, v druhé polovině roku 1989 eskalovalo do blokování infrastruktury například v podobě vyhazování mostů do vzduchu. V konfliktu se začalo využívat také braní rukojmích. Ázerbájdžánská opozice dokonce zablokovala železniční síť, aby Arménie neměla přístup ke komoditám ze Sovětského svazu. Ten na situaci reagoval některými opatřeními, kterými chtěl zabraňovat přístupu karabašských občanů k sovětským zbraním a výbušninám (de Waal 2012: 88). V Ázerbájdžánu se tedy s relativně velkým zpožděním oproti Arménii začala formovat silná nacionalistická rétorika. Důvodem může být fakt, že zatímco Arménie je takřka monoetnickým státem, Ázerbájdžán je dodnes multietnický stát s řadou neturkických menšin (Šmíd, Vaňura 2007: 159-160). Naproti sobě tedy stály dvě země vedené nacionalistickými skupinami a Sovětský svaz toho pro vyřešení sporů moc nesvedl. Dne 28. listopadu 1989 totiž Sovětský svaz zrušil přímou vládu v NKAO a vyzval Ázerbájdžán, kterému vrátil pravomoci, aby situaci v oblasti vyřešil. Důvodem byla také krize Sovětského svazu, ve kterém už od března zasedal částečně svobodnými volbami zvolený parlament. Krizi však zažíval celý východní blok, lidé uvnitř Sovětského svazu mohli pozorovat, jak se ostatní země Varšavské dohody osamostatňují od sovětského vlivu a Sovětský svaz na tyto události vojensky nereaguje (Geukjian 2011: 167). Lidé uvnitř Sovětského svazu tedy vyzorovali jeho slabost a začali zjišťovat, že ve svých problémech se budou muset spolehnout sami na sebe. Arméni rozhodnutí Sovětského svazu nepřijali a na přelomu roku 1989 a 1990 se všechna arménská politická uskupení spojila v otázce Náhorního Karabachu a vytvořila Všearménské hnutí. Prvního prosince navíc prohlásili Náhorní Karabach za součást Arménie (Souleimanov 2007: 304).

Na počátku roku 1990 se v Baku odehrály další demonstrace pořádané Lidovou frontou Ázerbájdžánu, při jejich příležitosti došlo k dalším pogromům na Arménech, při nichž zahynulo nejméně 88 lidí (Cornell 1999: 24). Sovětský svaz opět nereagoval a Lidová fronta, která se od pogromů distancovala, svrhla Komunistickou stranu Ázerbájdžánu a nastoupila na její místo z důvodu její údajné nečinnosti (Šmíd, Vařura 2007: 160). Na to už Sovětský svaz zareagoval a intervenoval s pomocí těžkých zbraní a helikoptér do Ázerbájdžánu, dohromady se jednalo přibližně o 29 000 mužů, kteří při potlačování demonstrací zabili minimálně 100 lidí (Souleimanov 2007: 305). Fakticky tedy Sovětský svaz získal nadvládu nad Baku, ale reálně ztratil celý Ázerbájdžán. Arméni po pogromech opustili Ázerbájdžán a imigrovali nejčastěji do Arménie nebo Ruska. Mezi nimi byli i tací, kteří doposud v Baku klidně žili (de Waal 2012: 116). Sovětský svaz poté ignoroval požadavek Ázerbájdžánu, aby sovětská vojska odešla z jejich země pod hrozbou odtrhnutí Ázerbájdžánu ze Sovětského svazu. V únoru 1990 se sešli představitelé Arménského národního hnutí a Lidové fronty Ázerbájdžánu, tyto dva subjekty drželi ve svých zemích moc. Diskuze ale k řešení konfliktu nepřispěla. Naopak se ukázaly pozice obou stran, kdy Arménské národní hnutí obhajovalo právo karabašských Arménů na sebeurčení. Naopak Lidová strana Ázerbájdžánu argumentovala, že chce dodržet princip teritoriální integrity (Šmíd, Vařura 2007: 161).

V dubnu pokračovaly demonstrace v Arménii, tentokrát kvůli nesouhlasu s vojenskou nadvládou Sovětského svazu nad Náhorním Karabachem, jejichž ozbrojené složky spolupracovaly se složkami ázerbájdžánského ministerstva vnitra a společně vytvořily body, na kterých kontrolovaly Arménům pasy a dělaly razie na nelegálně držené zbraně při příjezdu do Náhorního Karabachu (Cornell 2001: 76). Obě země rozdílně budovaly své ozbrojené složky. Zatímco Arménie, ovládaná subjekty s nacionalistickou rétorikou, vytvořila Arménskou národní armádu, která měla ve svých řadách kolem 5 000 členů a zbrojila se především z ukradených sovětských zbraní (Šmíd, Vařura 2007: 162), v Ázerbájdžánu Komunistická strana, která soupeřila s Lidovou frontou, úspěšně čelila tendencím vyzbrojení národní armády pomocí konfliktů a potlačování nacionalistů (Souleimanov 2007: 305). Přesto na obou stranách stále více sílily polovojskové organizace.

V květnu 1990 se v Arménii konaly parlamentní volby. Žádné překvapení se nekonalo a roli favorita přetavilo ve vítězství Všearménské hnutí, jeho lídr Levon Ter-Petrosjan, který se projevoval protisovětskou rétorikou, byl v roce 1991 zvolen také

prezidentem a moc Komunistické strany byla minimalizována (Souleimanov 2007: 304). K nezávislosti na Sovětském svazu Arménii chyběl jen krůček. Byla první sovětskou republikou, kde moc získala nekomunistická strana a ta si jí také chtěla udržet. Ve strachu z posílení paramilitárních organizací v Arménii vydal Gorbačov dekret „O zákazu vytváření ozbrojených útvarů“. Tyto arménské polovojenské útvary totiž již několikrát zaútočili na sovětské jednotky (de Waal 2012: 127). V srpnu poté zaútočily na osm ázerbájdžánských vesnic v okrese Kazach, kde se proti nim v obraně postavily ázerbájdžánské síly s pomocí sovětských jednotek. Mezitím ozbrojené jednotky ázerbájdžánského ministerstva vnitra zaútočily na arménské vesnice v okrese Chanlar (Cornell 2001: 76-77). Arménský stát bojoval proti polovojenským jednotkám, které pravidelně prováděly útoky na ázerbájdžánské vesnice nebo sovětské jednotky. Zpočátku se mu to dařilo, ale na počátku roku 1991 ataky opět získávaly na frekvenci (Šmíd, Vaďura 2007: 162).

Rok 1991 byl posledním rokem existence Sovětského svazu, na počátku tohoto roku se však Gorbačov ještě snažil tento útvar zachránit a sepisoval novou svazovou smlouvu, která svazovým republikám měla dát více pravomocí. Arménie spolupráci s Gorbačovem odmítla a chystala se na dosažení nezávislosti. Naopak Ázerbájdžán se snažil být Sovětskému svazu věrný a pomáhal při sestavování smlouvy. Na oplátku však představitelé Ázerbájdžánu vyžadovali pomoc s odstraněním a odzbrojením polovojenských arménských složek, které podle slov ázerbájdžánských lídrů mohou způsobit eskalaci ozbrojeného konfliktu (de Waal 2012: 129). Zajímavostí totiž je, že tyto složky neoperovaly takřka vůbec v oblasti Náhorního Karabachu, ale na severní hranici s Ázerbájdžánem (Cornell 2001: 77). Plán s názvem Operace Kolečko, který měl oficiálně kontrolovat identitu občanů na severní hranici Arménie a Ázerbájdžánu, byl ve skutečnosti vyčištěním této oblasti od arménské populace (Šmíd, Vaďura 2007: 162). V dubnu a květnu 1991 byli obyvatelé těchto vesnic povražděni, deportováni, nebo odvezeni jako zajatci a vyměňováni za vojáky. V květnu ázerbájdžánské síly zavraždily jedenáct policistů jedoucí autobusem na území Arménie. Do opuštěných vesnic následně přicházeli Ázerbájdžánci, kteří opustili Arménii v předešlých letech (de Waal 2012: 132-133). Operace Kolečko si až do začátku měsíce června vyžádala oficiálně 816 obětí (Cornell 2001: 77).

V srpnu 1991 obě sovětské republiky, Arménie i Ázerbájdžán, vyhlásily nezávislost. Druhého září nezávislost vyhlásil i Náhorní Karabach, tuto nezávislost si

v referendu odsouhlasilo 99% karabašských Arménů. Ázerbájdžánci referendum bojkotovali (Cornell 2001: 78). V listopadu jako odpověď Ázerbájdžán zrušil Náhornímu Karabachu autonomní postavení ve svém státě (Souleimanov 2007: 305). V prosinci se Náhorní Karabach prohlásil za nezávislý stát a na začátku roku 1992 deklaroval nezávislost na Ázerbájdžánu (Rasizade 2011: 219). Na podzim se ještě zvýšila intenzita konfliktu, Arméni dokázali dobýt zpět ztracené vesnice při Operaci Kolečko, která byla poslední kapkou před eskalací konfliktu v plnohodnotnou válku (de Waal 2012: 137). Zajímavostí je, že Arméni v celé historii prosazovali připojení Náhorního Karabachu k Arménii, ale v době, kdy se Náhorní Karabach prohlásil za nezávislý stát, podporovali jeho nezávislost. To může hrát klíčovou roli při vznikajícím konfliktu nebo při následném mírovém řešení, protože Arméni takto nebyli přímo odpovědní za Karabašské Armény, přestože jim byli spojenci jako etniční příbuzní a podporovali jejich právo na sebeurčení (Cornell 2001: 78).

Pokud chceme shrnout bezprostřední příčiny konfliktu, který na přelomu let 1991 a 1992 eskaloval v plnohodnotnou válku, musíme se zabývat již událostmi z počátku druhé poloviny osmdesátých let. Mezi první z těchto příčin můžeme zařadit petici arménské Akademie věd, která nasbírala podpisy pro připojení NKAO k Arménii a celkové sílení nacionalistického smýšlení po uvolnění poměrů v Sovětském svazu s příchodem Gorbačova. V roce 1988 pak sílila oboustranná migrace, která utvářela etnicky homogennější státní útvary. To se však nedělo na území Náhorního Karabachu, který se tak stával stále více ohniskem konfliktu. Za první větší spouštěč konfliktu můžeme považovat pogrom v Sumgaitu, po kterém se arménská společnost radikalizovala. Mezi bezprostřední příčiny můžeme zařadit také zemětřesení v Arménii z konce roku 1988. Důležité není ani tak samotné zemětřesení, jako reakce ze strany moskevského centra a pomoc arménským obyvatelům přežít toto těžké období, která nepřišla. Tím se dostáváme k příčině, která ovlivňovala vztahy v sovětské oblasti v celém tomto období. Tou je oslabení moskevského centra. Díky němu došlo k uvolnění poměrů v Sovětském svazu a do popředí se dostaly nacionalistické síly. Oslabující centrální moc Sovětského svazu již nedokázala řešit vnitřní spory, přestože některé snahy provedla, ale většinou pobouřila jednu nebo druhou stranu. Otázkou však zůstává, do jaké míry mohl Sovětský svaz konfliktu zabránit. Tím se dostáváme k poslední, dosud nezmíněné příčině, kterou je nedostatečná interakce a dialog mezi Arménií a Ázerbájdžánem. A když už k dialogu došlo, jak bylo zmíněno výše, žádný výsledek nepřinesl. Důvodem může být

to, že především Ázerbájdžán neměl pevně dané představitele země, když o moc ve státě soupeřilo více subjektů, které na tuto problematiku neměly stejný názor. Přesto se představitelé zemí scházeli na svazové úrovni při různých jednáních (Cornell 1999: 28). Všechny tyto příčiny tedy přímo ovlivnily konflikt a dovedly ho k eskalaci v plnohodnotnou válku. Nicméně je patrné, že všechny tyto příčiny jen obnovily již dříve potlačené spory a křivdy, na které v polovině osmdesátých let začaly navazovat.

2.3. Válka v Náhorním Karabachu

S rozpadem Sovětského svazu v prosinci 1991 se z konfliktu o Náhorní Karabach stal konflikt mezistátní, doposud se jednalo o ojedinělou občanskou válku v rámci Sovětského svazu. Jak již bylo zmíněno, kromě Arménie a Ázerbájdžánu vyhlásili nezávislost také karabašští Arméni. Když se jednotky Sovětského svazu z území stáhly, nic již nebránilo vypuknutí války. Na počátku roku 1992 Arménie, která byla na válku daleko lépe připravena, začala dobývat ázerbájdžánské vesnice okolo Stepanakertu, hlavního města Náhorního Karabachu. Ázerbájdžánci odtud byli vyháněni. V únoru Arméni dobyli vesnici Chodžaly, která ležela na strategickém místě, a za podpory bývalých sovětských ozbrojených sil zde páchali násilí. Ruská federace tedy nejspíše z geopolitických důvodů změnila svou dřívější sovětskou orientaci a podporovala Arménii za účelem oslabení Ázerbájdžánu, se kterým měla spory o ázerbájdžánskou ropu (Šmíd, Vad'ura 2007: 164). Civilisté, doprovázeni ozbrojenými složkami ázerbájdžánského ministerstva vnitra, utíkali pryč z této vesnice, ale když došli k okolním arménským vesnicím, většinou přesile ozbrojených Arménů podlehli. Při vyšetřování ázerbájdžánský parlament vyčíslil počet obětí na 485 obyvatel Chodžaly (de Waal 2012: 183). Tyto útoky v Ázerbájdžánu způsobily pobouření a radikalizaci občanů, která měla za důsledek změnu na postu prezidenta, kterým se stal zástupce Lidové fronty Ázerbájdžánu (Souleimanov 2007: 306).

Po těchto útocích pokračovali karabašští Arméni v ofenzivě, většinou podporovaní arménskými dobrovolníky, ale v průběhu války se čím dál více zapojovala také arménská armáda. Arméni přesto nepotvrdili, že stáli na jedné straně války, stále se prohlašovali za pozorovatele. V květnu 1992 dobyli město Šuša, které má velkou historickou hodnotu pro obě entity a propojili tak Arménii s Náhorním Karabachem. Do té doby totiž tyto dva územní celky oddělovaly ázerbájdžánské ozbrojené složky (Cornell 2001: 83). Prvním mediátorem konfliktu se snažil být v roce 1992 Írán, který svolal setkání představitelů obou stran konfliktu. Ázerbájdžánské vedení však vedlo

protiiránskou rétoriku v důsledku boje proti iránské menšině na jihu Ázerbájdžánu, která měla separatistické tendence. Nakonec tedy pro Írán role mediátora skončila (Šmíd, Vaďura 2007: 166). Spojené státy americké, v důsledku stále trvající železniční blokády ze strany Ázerbájdžánu, vydaly zákaz jakékoli vojenské pomoci pro Ázerbájdžán. Pro Arménii totiž existovala jediná tranzitní cesta, a to přes Gruzii. Organizace spojených národů se do konfliktu také zapojila a vydala žádost, aby Arméni přestali okupovat ázerbájdžánská území. Arméni odpověděli tím, že vrácením Ázerbájdžánců do jejich země pouze chrání Náhorní Karabach (Rasizade 2011: 220). V červnu roku 1992 totiž Ázerbájdžánci začali odpovídat na útoky, když na severu Náhorního Karabachu odstřelovali a bombardovali civilní místa a celkem tuto oblast „vyčistili“ od 40 000 arménských obyvatel (Šmíd, Vaďura 2007: 166). Zajímavostí je, že na straně Ázerbájdžánu působily některé bývalé sovětské ozbrojené síly, které Ázerbájdžáncům pomohli s obrněnými vozy a tanky. Když se tato ozbrojená přesila blížila k městu Stepanakert, Arméni požádali o pomoc jiné bývalé sovětské složky, které pomohli zastavit postup Ázerbájdžánu. Nastala tedy situace, kdy na obou stranách boje proti sobě stály různé ruské jednotky. V této chvíli polovinu Náhorního Karabachu ovládal Ázerbájdžán, který navíc v létě 1992 začal bombardovat Stepanakert (de Waal 2012: 206-207). Ekonomicky nestabilní Arménie byla ráda, že přežila konec roku 1992, na jehož konci se snažila vzpamatovat a znovu vyzbrojit armádu.

Na počátku roku 1993 Arménie opět zaútočila a dobyla zpět sever Náhorního Karabachu. Arméni využili také vnitropolitické nestability Ázerbájdžánu a dobyli část jeho vlastního území, na kterém opět provedli etnické čistky. Rada bezpečnosti OSN v dubnu znovu vyzvala Arménii, aby se stáhla z ázerbájdžánského území, ale karabašští Arméni tuto výzvu zamítli. O zprostředkování dialogu se pokoušelo Rusko, Turecko a Spojené státy americké (Šmíd, Vaďura 2007: 166-167). Jedním z dobytých ázerbájdžánských měst byl Kelbadžar ležící mezi severozápadem Náhorního Karabachu a Arménií, takže se opět jedná o relativně strategické místo. Zde se jasně potvrdilo, že Arménie je v konfliktu přímým aktérem, protože hlavní ofenzivní síla přišla právě z Arménie. Operace měla ale za následek také rozpoutání neshod v arménském vedení. Zatímco stále působící prezident Ter-Petrosjan dával jen částečné svolení k útokům a další vrchní představitelé státu se zasazovali o diplomatické urovnání války, někteří členové arménského vedení jako například ministr obrany se chtěli prosadit vojensky (de Waal 2012: 221-222). Počet Ázerbájdžánců, kteří od počátku války uprchli ze svých

domovů, už se blížil jednomu milionu. Bylo zřejmé, že karabašským Arménům situace stále nevyhovuje a nestačí jim pár koridorů, které spojují území Náhorního Karabachu s Arménií, chtějí se s ní spojit po celé délce hranic (Cornell 2001: 85). Na druhé straně se dokonce i arménský prezident přidal k vyjednávání o mírové smlouvě garantované Ruskem, Tureckem a Spojenými státy americkými. V červnu odjel do Náhorního Karabachu vyjednávat o přistoupení na podmínky mírové smlouvy, kterými byl ústup z dobytého Kelbadžaru vykompenzovaný garancí bezpečnostních záruk. Karabašští Arméni nakonec na podmínky přistoupili, ale vyžádali si měsíční odklad (de Waal 2012: 223).

Důvodem, proč karabašští Arméni požadovali tuto měsíční lhůtu, mohl být fakt, že čekali vnitrostátní ázerbájdžánské nepokoje, které v létě 1993 skutečně nastaly. Jak bylo zmíněno, ázerbájdžánská společnost byla rozdělená a ozbrojené složky spolu často nekooperovaly. Velitel jedné z nich se v červnu 1993 pokusil o puč na prezidenta za (minimálně) materiální podpory Ruské federace. Ázerbájdžán se ocitl v krizi, do které zasáhl bývalý šéf Komunistické strany Ázerbájdžánu a velká ázerbájdžánská osobnost Hejdar Alijev, který se následně stal prezidentem. Rusku se mohlo hodit, že byl do funkce dosazen prezident, který je Rusku nakloněn (Šmíd, Vaďura 2007: 167). Chaosu využily arménské síly, které začaly dobývat území Ázerbájdžánu a dostaly se až k íránsko-ázerbájdžánským hranicím. To si vyžádalo další ázerbájdžánské uprchlíky, kteří ani nečekali příchodu Arménů a radši dobrovolně opouštěli své domovy. Další rezoluce ze strany Rady bezpečnosti OSN na stranu Arménů na sebe nenechala dlouho čekat (Souleimanov 2007: 307). Události z druhé poloviny roku 1993 se staly největší eskalací celého konfliktu a hrozila jeho internacionalizace. Počinání Arménů již rezolutně odmítala jak Ruská federace, tak Írán a také Turecko. Důkazem může být přítomnost íránské armády na hranicích při jejich dosažení arménskými jednotkami nebo vyslání 50 000 tureckých vojáků na turecko-arménskou hranici (Šmíd, Vaďura 2007: 168).

V čele obou zemí stanuli prezidenti, kteří byli z řad umírněnějších. Ázerbájdžánský prezident Alijev začal otevřeně komunikovat s vedením karabašských Arménů, a tak poprvé uznal Náhorní Karabach jako jednu ze stran konfliktu. Došlo i ke schůzce ve Stepanakertu a vyjednávání o mírové dohodě. Arménský prezident Ter-Petrosjan, který vedl ekonomicky zužovanou Arménii, byl jednoznačně zastáncem mírové dohody. Údajně také proto, že se o rozsahu útoků dozvěděl až na konci roku 1993, protože mu část plánů byla zatajována (de Waal 2012: 235-236). Prezident Alijev musel

čelit tlaku ze strany ázerbájdžánských občanů, kteří chtěli dobýt zpět ztracená území a Alijev tak hrozil Arménům dlouhotrvající válkou. Na konci roku 1993 Ázerbájdžán ještě dokázal vyzbrojit armádu, která dokázala bojovat po celé frontové linii. Zpočátku bylo tažení úspěšné a Ázerbájdžánci si vzali zpět část ztraceného území, nakonec ale Arméni byli schopni útoky odrazit a sami se snažili dobýt další část Ázerbájdžánu (Cornell 2001: 93).

Na jaře 1994 pokračovaly útočné snahy karabašských Arménů, kteří okupovali kolem 20 % uznaného Ázerbájdžánu. Přitom Náhorní Karabach tvořil pouze 5 % ázerbájdžánského území (Rasizade 2011: 222). Obě strany konfliktu již byly ekonomicky vyčerpány, především Arménie, na kterou měl Ázerbájdžán s Tureckem po celou dobu konfliktu uvalenou blokádu. Jenže v roce 1994 už se Arménie nemohla spolehnout ani na Gruzii, která byla stále méně stabilní zemí (Šmíd, Vaďura 2007: 169). Jedinou obchodní cestou pro Arménii tak zůstal Írán.

Dvanáctého května bylo v Moskvě dohodnuto příměří. Mírová dohoda však nikdy podepsána nebyla. Válka v Náhorním Karabachu si vyžádala kolem 30 000 obětí, z nichž asi 7 000 bylo Arménů, a přes 1 100 000 uprchlíků, z nichž kolem 800 000 bylo Ázerbájdžánců. Sedm oblastí Ázerbájdžánu, což je přibližně 14 % území, zůstalo okupováno (Souleimanov 2007: 307). Poslední fáze války, tedy období od prosince 1993 do května 1994 byla také nejkrvavější. Proti sobě stály dvě skutečné armády, ve kterých umíralo tisíce lidí. V této fázi již na obou stranách bojovali občané okolních zemí, přestože to jejich vlády oficiálně nepotvrdili. Na straně karabašských Arménů stáli Arméni, ovšem podobně jako po celou dobu konfliktu. Na straně Ázerbájdžánu byli například dobrovolníci z Afghánistánu (de Waal 2012: 244).

Pokud chceme shrnout válku v Náhorním Karabachu, je třeba říci, že konflikt, alespoň co se poválečného územního uspořádání týče, dopadl lépe pro Arménii, která má ze dvou přímých aktérů horší ekonomiku oproti Ázerbájdžánu, který disponuje ropou. Hlavním důvodem je nejspíš rozdíl ve startovních pozicích obou aktérů. Zatímco Arménie se na konflikt dokázala připravovat již během předchozích let, ázerbájdžánští nacionalisté vedli spory s představiteli tamního komunistického režimu, který se relativně úspěšně snažil těmto nacionalistickým tendencím zabraňovat. Dalším důvodem může být homogenost arménské společnosti, která po větší část konfliktu táhla za jeden provaz, zatímco v Ázerbájdžánu byla od začátku společnost heterogenní, ozbrojené síly nebyly

koordinované a byly vedeny jednotlivými vůdci, jejichž cíle a názory se lišily. V Ázerbájdžánu došlo dokonce k puči na prezidenta, což jen podtrhává nestabilitu panující v této zemi. Opět můžeme říct, že arménskou společnost spojovaly historické křivdy a jednotný nepřítel, kterému se Arméni chtěli za tyto křivdy pomstít.

2.4. Poválečný vývoj v Náhorním Karabachu do roku 2016 a mírová vyjednávání

V květnu 1994, když bylo dohodnuto příměří mezi Arménií a Ázerbájdžánem, začala etapa, kterou můžeme označit jako zamrzlý konflikt. Skončila sice válka a násilí, ale spor, který onu válku zapříčinil, zůstal nevyřešen. Po ukončení války zůstaly obě země zdevastovány a sužovány vnitrostátní nestabilitou. V Ázerbájdžánu například prezident Alijev musel čelit proruské opozici, která ho chtěla z funkce svrhnout. Oproti Arménii však Ázerbájdžánci měli výhodu v podobě ropného bohatství, které jim dalo potenciál k rychlému rozvoji zničené ekonomiky (de Waal 2012: 259). Arménie se jako již mnohokrát distancovala od řešení konfliktu v roli jednoho z aktérů. Do vyjednávání o řešení konfliktu vstupovala jako zástupce Náhorně-karabašské republiky a obhajovala právo karabašských Arménů na sebeurčení. Ázerbájdžán naproti tomu obhajoval princip teritoriální integrity a svou roli oběti arménského násilí v tomto sporu. Objevovaly se skupiny, většinou u karabašských Ázerbájdžánců, které chtěly před vyřešením statutu Náhorního Karabachu nejprve dobýt ztracená území. Oproti tomu karabašští Arméni usilovali stále o získání nezávislosti. Podle Tomáše Šmída řešení konfliktu nejvíce brání fakt, že jde o konflikt hodnot, který je založen na etnicitě, kultuře a náboženství a je tedy složité v něm nalézt kompromis (Šmíd, Vaňura 2007: 169-170).

Mírová vyjednávání se konala pod záštitou Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE), která se v roce 1995 transformovala v Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), jejímiž členy jsou povětšinou evropské státy včetně Arménie a Ázerbájdžánu. KBSE se podařilo na rozdíl od předchozích velmocí, které se snažily stát se mediátorem konfliktu, uspořádat fórum pro negociace. Dnes již ale víme, že její snahy byly víceméně neúspěšné, což mohlo být kromě asi nejdůležitějšího důvodu – neochotou domluvit kompromis ze strany přímých aktérů – způsobeno nedostatečnou znalostí regionu nebo přílišným nezájmem o řešení konfliktu ze strany Ruské federace (Souleimanov 2007: 311). Výhradně pro řešení karabašského konfliktu byla v rámci

KBSE vytvořena tzv. Minská skupina⁴. V konfliktu se angažovala již od vypuknutí války v roce 1992, ale kvůli vysoké míře angažovanosti ze strany Ruské federace nebyla role KBSE příliš silná. Její vliv vzrostl po ukončení války v roce 1994, kdy začala postupně spolupracovat s Ruskou federací, která byla také jejím členem (Šmíd, Vařura 2007: 170-171).

Válka v Náhorním Karabachu sice skončila, ale o míru se v oblasti také nedalo mluvit. Podél frontové linie obě země rozmístily ozbrojené složky a hranice se stala takřka nepropustnou. Každý další rok si vyžádal další oběti na této frontě, ať už kvůli podminování nebo občasně střelbě. Řešení konfliktu ztěžovala i nedůvěra v Ruskou federaci ze strany Ázerbájdžánu, ta se v této době nejvíce angažovala. Ostatní velmoci byly zaměstnány dalšími evropskými konflikty na Balkáně, takže konflikt o Náhorní Karabach přesunuli na druhou kolej. To zavrhovali Rusové, a tak se vztahy uvnitř Minské skupiny nezdály být velmi přívětivé (de Waal 2012: 260-261).

Postupem času bylo představováno několik modelů řešení konfliktu. Jedním z nich je výměna území, při které by Arméni přišli o region Zangezur, díky kterému by se Ázerbájdžán územně spojil se svou exklávou, oblastí Nachičevan. Arménie by na oplátku získala Lačinský koridor, který by ji spojil s Náhorním Karabachem. Toto řešení by pravděpodobně zamezilo mnohým budoucím konfliktům. Ani jedna strana však na tento návrh nebyla schopna přistoupit. Ázerbájdžán si chtěl ponechat Lačinský koridor jako strategické místo a Arménie nechtěla ztrátou regionu Zangezur přijít o hranice s Íránem, ve kterém Arméni neviděli nepřítele jako v ostatních sousedních zemích Turecku a Ázerbájdžánu, popřípadě nevyzpytatelné Gruzii (Cornell 2001: 119-120). Návrh byl později zmírněn. Dotyčná území by nebyla odstoupena, ale byla by kontrolována mezinárodními silami. Ani tento návrh neprošel (Šmíd, Vařura 2007: 172).

Dalším navrženým modelem byl v roce 1994 plán společné suverenity. Ten je obdobný predešlému modelu a má stejný cíl – spojit Náhorní Karabach s Arménií a Nachičevan s Ázerbájdžánem. Tento model navržený Johnem J. Marsescem můžeme shrnout do čtyř bodů. Zaprvé bude ustanovena Republika Náhorní Karabach jako samosprávný právní subjekt volně spojený s Ázerbájdžánem. Zadruhé se všichni uprchlíci budou moci vrátit do svých domovů. Zatřetí se Arménie a Ázerbájdžán stanou

⁴ Minská skupina KBSE zahrnovala 11 států. Byly jimi Spojené státy americké, Francie, Ruská federace, Bělorusko, Německo, Itálie, Švédsko, Finsko, Turecko a také Arménie a Ázerbájdžán (Rasizade 2011: 222).

zónou volného obchodu a vzájemně budou dodržovat práva druhé entity. A začtvrté budou na dohodu dohlížet KBSE a Rada bezpečnosti OSN. Spojené státy americké zároveň zajistí rekonstrukci regionu a výstavbu infrastruktury mezi Nachičevanem a Ázerbájdžánem a Náhorním Karabachem a Arménií. Tento návrh však nebylo možné aplikovat z důvodu nízké vzájemné důvěry mezi Arménií a Ázerbájdžánem (Cornell 2001: 121). Jak bylo zmíněno, mezi oběma státy nepanoval úplný mír, proto byly tyto komplexní plány neaplikovatelné.

Kyperský model, inspirovaný právě Severokyperskou tureckou republikou, spočíval v tom, že Náhorní Karabach by fungoval jako de facto nezávislý stát v rámci Ázerbájdžánu. Zároveň by všichni členové Minské skupiny tento model museli posvětit, což může být problém, vzhledem k tomu, že Náhorní Karabach již jako de facto stát v podstatě funguje. Navíc tyto entity bývají nestabilní a závislé na vnějších aktérech (Šmíd, Vaňura 2007: 172-173).

V prosinci 1994 nově transformovaná OBSE na summitu v Budapešti vytvořila mezinárodní mírový sbor, v němž dala Ruské federaci velké pravomoci v podobě spolupředsednictví v Minské skupině, avšak kontrolované druhým spolupředsedajícím v podobě Švédska. Došlo k obecné shodě mezi členy Minské skupiny (Van Hoye 1999: 248-249). V březnu 1995 Minská skupina vydala své hlavní cíle. Prvním cílem bylo zajištění vhodného rámce pro řešení konfliktu a zprostředkování vyjednávacího procesu pod záštitou Minské skupiny. Druhým cílem bylo uzavření dohody o ukončení ozbrojeného konfliktu primárními aktéry a poté svolání Minské konference. Třetím cílem byla podpora mírového procesu za pomoci mezinárodních mírových sil OBSE. Posledním cílem byla účast všech členů Minské skupiny na Minské konferenci (Rasizade 2011: 223).

Největším problémem ve vyjednávání byla otázka statutu Náhorního Karabachu. V této otázce nebylo možné nalézt kompromis, který by vyhovoval oběma stranám. Od roku 1995 se pravidelně scházeli poradci prezidentů Arménie a Ázerbájdžánu. Tyto schůzky zařídily pokrok ve vyjednávání, vše ale zrušila vrcholná schůzka OBSE v Lisabonu na konci roku 1996, na které členové Minské skupiny odsouhlasili územní celistvost Ázerbájdžánu včetně Náhorního Karabachu. Arméni rozhodnutí vetovali (de Waal 2012: 263). Zároveň OBSE vyměnila na místě spolupředsedajícího Švédsko za Francii, což se nelíbilo Ázerbájdžánu z důvodu početné arménské komunity ve Francii.

OBSE tedy udělala kompromis v podobě zřízení mandátu pro třetího spolupředsedajícího, jímž se staly Spojené státy americké. Ázerbájdžánští lídři postupně ustupovali pro dosažení mírové dohody, stejný přístup již delší dobu aplikoval Ter-Petrosjan. Opačný názor však měla arménská společnost, která byla jeho výroky pobouřena. Vnitrostátní krize trvala až do roku 1998, kdy Ter-Petrosjan pod nátlakem rezignoval a k moci se tak dostali radikálnější Arméni, kteří nechtěli o dohodě vyjednávat (de Waal 2012: 265-267).

Nové předsednictvo OBSE vytvořilo také novou strategii pro řešení konfliktu. Jednalo se o tzv. fázový přístup, který měl postupnými kroky dosáhnout míru. První fází bylo stažení sil karabašských Arménů ze sedmi ázerbájdžánských okresů a z města Šuša. Druhou fází bylo rozmístění mírových sil pověřených OBSE v nárazníkové zóně, sledování repatriace vnitřně vysídlených osob a zajištění silniční komunikace přes Lačinský koridor. Třetí fází bylo propůjčení Lačinského koridoru Náhornímu Karabachu od Ázerbájdžánu zprostředkované OBSE. Čtvrtou fází bylo zrušení blokády Arménie Ázerbájdžánem a Tureckem. Pátou fází byla politická samospráva a status svobodné hospodářské zóny pro Náhorní Karabach, který však zůstane pod ázerbájdžánskou jurisdikcí. V šesté fází by se následně navázalo snížením počtu sil Náhorního Karabachu na vojenskou policii. V poslední sedmé fází by pak probíhala inventarizace a kontrola vyzbrojování Náhorního Karabachu (Van Hoya 1999: 249-250). Tento model byl podporován Ázerbájdžánem, ale v Arménii byl jeho zastánce pouze prezident Ter-Petrosjan, pro kterého to byly v roce 1997 poslední měsíce ve funkci. Arméni tento návrh zamítli (Šmíd, Vaďura 2007: 174).

Současně s fázovým přístupem byl představen také tzv. balíkový přístup z července 1997. Podle návrhu se měly řešit všechny aspekty konfliktu současně. Balíkový přístup navrhuje stranám upustit od ozbrojeného násilí a jeho odstranění. Druhá část návrhu spočívá v uznání ázerbájdžánské teritoriální integrity, ale zároveň mají být jasně vytyčeny hranice Náhorního Karabachu, které odpovídají hranicím bývalé NKAO. Náhorní Karabach by měl svou vlajku, symboly i hymnu (Abilov 2018: 147). OBSE tedy ustoupila od lisabonských zásad a udělala kompromis mezi principem teritoriální integrity požadovanou Ázerbájdžánem a právem národa na sebeurčení požadovanou Arménií. Náhorní Karabach a Ázerbájdžán by byli rovnocenní partneři v jednom státě. Byl to zřejmě první návrh, na který byli ochotni Arméni a karabašští Arméni přistoupit, ovšem s výhradou, protože stále nechtěli, aby Náhorní Karabach byl součástí

Ázerbájdžánu. Naopak Ázerbájdžán obvinil OBSE z porušení vytyčených cílů a návrh odmítl. Tento návrh tzv. společného státu bývá často kritizován kvůli zájmu Ruské federace na něm. Ta tento návrh z pozice spolupředsedajícího prosadila v konfliktu o Náhorní Karabach, stejný návrh však zkoušela aplikovat v Abcházii, kde se Gruzínci vyjádřili jednoznačně proti, a v Podněsterské moldavské republice, která podle tohoto návrhu začala s Moldavskem fungovat (Cornell 2001: 106).

Po rezignaci arménského prezidenta Ter-Petrosjana se do vedení Arménie dostala tvrdá linie v čele s nově zvoleným prezidentem Robertem Kočarjanem, která odmítala dohody, a tak komunikace mezi Arménií a Ázerbájdžánem, která doposud relativně fungovala, najednou utichla. Také vztah Ruska se Západem se od konce Studené války začal znovu polarizovat, což se projevilo mimo jiné v oblasti Kavkazu. Ázerbájdžán uzavíral dohody se Spojenými státy americkými a uzavřel smlouvu o vojenské spolupráci s Tureckem. Ruská federace tak ztrácela svůj monopol na Kavkaze. Ázerbájdžánský prezident Alijev dosud držel moc pevně v rukou a zajišťoval své zemi stabilitu. Ovšem stát, který svou ekonomiku stavěl většinou na těžbě ropy, která nepřinesla očekávaný boom, začal ekonomicky stagnovat (de Waal 2012: 268-269). Nový arménský prezident Kočarjan určil tři zásady pro jednání s Ázerbájdžánem – právo národa Náhorně-karabašské republiky na sebeurčení, záruky bezpečnosti pro arménskou populaci v Náhorně-karabašské republice, to znamená udržení silné armády a nejtěsnějších vztahů s Arménií, a z toho plyne zachování Lačinského koridoru v arménských rukou (Souleimanov 2007: 311).

Od dubna 1999 se prezidenti obou zemí opět začali pravidelně scházet za účelem dosažení míru. Poslední schůzka byla naplánovaná na jedenáctého října s očekáváním definitivního vyřešení konfliktu před summitem OBSE v Istanbulu. Jednání však přerušil šok v podobě vraždy osmi arménských politiků včetně premiéra a předsedy parlamentu. Navíc se neoficiálně mluvilo o plánování tohoto útoku ze strany Ruské federace, která neměla zájem na uzavření míru mezi Arménií a Ázerbájdžánem. Obě strany z jednání neustoupili, avšak osm zavražděných politiků mělo vysoké podíly na vyjednávání míru, které se tím pádem zdrželo a nepodařilo se vyjednat dohodu do istanbulského summitu (Abilov 2018: 151). Trvalo přibližně rok, než se politická nestabilita v Arménii uklidnila, komunikace mezi prezidenty obou zemí pokračovala, ale k dohodě se nepřiblížili. Novým ruským prezidentem se stal Vladimir Putin, který se do konfliktu angažoval diplomatictěji

než jeho předchůdce, když začal pravidelně navštěvovat zástupce obou zemí a komunikovat s nimi (de Waal 2012: 273).

Zlom v jednání přišel v roce 2001. Nejprve Minská skupina představila tzv. pařížské principy, ve kterých přetvořili princip společného státu a Náhorní Karabach měl fungovat jako de facto nezávislý stát, ale vztah k Ázerbájdžánu by byl vertikální (Šmíd, Vaďura 2007: 175). Poté se prezidenti Kočarjan a Alijev sešli v Key West na půdě Spojených států amerických na velmi sledovaném vyjednávání o mírové dohodě. Prezidenti téměř našli kompromis, ale na oba byl vyvíjen nátlak z jejich vlastních zemí (Rasizade 2011: 223). Ázerbájdžán návrhy z Key West zavrhl, protože nebyl ochoten Náhornímu Karabachu věnovat větší suverenitu, než status autonomního území (Šmíd, Vaďura 2007: 175). Ani Arménie návrhu nakloněna nebyla, když odmítala vyjednat o statutu Náhorního Karabachu. Největší odpor ale návrh přeci jenom získal v Ázerbájdžánu, kde prezident Alijev ustoupil v takové míře, že byl ochoten uznat Náhorní Karabach za součást Arménie vykompenzovanou dalšími ústupky ze strany Arménie. To okamžitě zavrhla celá ázerbájdžánská společnost (de Waal 2012: 273-274).

V roce 2002 se konal v Praze summit NATO, na kterém začal vznikat tzv. pražský proces, který znamenal sérii jednání mezi zástupci Arménie a Ázerbájdžánu včetně prezidentů těchto zemí. Větší důležitost se kladla na svobodnou diskuzi iniciovanou oběma stranami spíše než na vyjednávání. Padly návrhy na stažení arménských vojsk z okupovaných arménských území nebo na návrat vnitřně vysídlených osob do svých domovů. Komunikace ale opět ztroskotala na stejném problému. Arménie nechtěla vyjednat ohledně statutu Náhorního Karabachu a Ázerbájdžán nechtěl porušit svou teritoriální integritu. Navíc se Arménii nelíbil ani návrh na stažení vojsk z Lačinského koridoru (Abilov 2018: 153). V roce 2003 došlo ke zvratu ve vyjednávání, když zemřel ázerbájdžánský prezident Alijev a na jeho místo nastoupil jeho syn, který byl radikálnějšího smýšlení a ve svých proslovech zmiňoval získání okupovaných území násilnou cestou (Rasizade 2011: 223). Další důležité setkání obou stran se konalo ve francouzském Rambouillet v roce 2006. Minská skupina se zde opět přiklápěla k balíkovému přístupu. Každopádně byl odsouhlasen způsob vyjednávání v podobě volné diskuse, tedy cokoli Arménie, Ázerbájdžán či Minská skupina navrhne, musí být na její schůzi projednáno (Šmíd, Vaďura 2007: 176-177).

V roce 2007 byly představeny tzv. madridské principy, které navazovaly na ty pražské. Tento mírový návrh zahrnoval zaprvé stažení arménských ozbrojených sil ze všech území Ázerbájdžánu včetně Lačinského koridoru, zadruhé demilitarizaci těchto území, zatřetí rozmístění mezinárodních mírových sil, začtvrté likvidaci škod způsobených konfliktem a návrat vnitřně vysídlených osob a zapáté vypsání referenda v Náhorním Karabachu, aby si jeho obyvatelé sami vybrali status, který chtějí mít vůči Ázerbájdžánu. Obě strany se zásadně neshodly v posledním bodu, návrh tak byl přepracován, aby se dosáhlo kompromisu mezi principem teritoriální integrity a právem národů na sebeurčení. Aktualizovaný návrh obsahoval zaprvé návrat území obklopujících Náhorní Karabach pod kontrolu Ázerbájdžánu, zadruhé prozatímní status Náhorního Karabachu, který mu zajistí bezpečí a samosprávu, zatřetí zřízení koridoru spojujícího Arménii s Náhorním Karabachem, začtvrté budoucí určení právního statutu Náhorního Karabachu prostřednictvím právně závazného vyjádření vůle, zapáté právo všech vnitřně vysídlených osob a uprchlíků vrátit se do svých dřívějších bydlišť a zašesté mezinárodní bezpečnostní záruky, které by zahrnovaly operace pro udržení míru (Abilov 2018: 154-155). Obě strany ale nadále trvaly na svých požadavcích.

Impuls k nové eskalaci konfliktu vyplynul ze separatistických tendencí Kosova, které v roce 2008 vyhlásilo nezávislost na Srbsku. Ázerbájdžánci se obávali, že tato událost vytvoří precedens v podobě uznání státnosti autonomní oblasti bez souhlasu mateřského státu (Rasizade 2011: 224). A nebyli daleko od pravdy, Arméni vřele uvítali rozhodnutí Mezinárodního soudního dvora, že nezávislost byla vyhlášena v souladu s mezinárodním právem. Obě strany mezitím začaly zbrojit a uzavírat dohody se svými spojenci, s Tureckem na straně Ázerbájdžánu a s Ruskem na straně Arménie (Rasizade 2011: 226).

Přes všechna vyjednávání stále na frontové linii docházelo k násilným střetům, které si vyžádaly každý rok další oběti. Obě země navíc vykazovaly vysoký podíl svých rozpočtů na zbrojení. Navíc se navzájem obviňovaly z agresivního počínání. Napětí sílilo a vyústilo v krátké vzájemné násilí v srpnu 2014, kdy se střetly jednotky armád obou států. Situaci pak řešili prezidenti obou zemí s ruským prezidentem (Global Security). Konflikt však nadále eskaloval, v listopadu 2014 byl na frontě v Náhorním Karabachu sestřelen arménský vrtulník, v srpnu 2015 v boji padly desítky vojáků na obou stranách, obě strany začaly znovu využívat dělostřelectvo a další těžké zbraně. K obnovení války

však nedošlo, především z důvodu přítomnosti mezinárodních sil v oblasti (Minasyan 2017: 138).

Největší konfrontace od konce války v roce 1994 vypukla druhého dubna 2016. Tzv. Čtyřdenní válka si vyžádala až 200 obětí podle některých zdrojů citujících většinou Náhorně-karabašskou republiku (Bayramov 2016: 117), podle jiných pouze kolem třiceti (Altstadt, Menon 2016). Druhého dubna 2016 po návratu prezidentů Arménie a Ázerbájdžánu ze summitu o jaderné bezpečnosti začaly intenzivní střety arménské a ázerbájdžánské armády, které utichly pátého dubna pod vedením Ruské federace (Bayramov 2016: 118). Tato událost může být známkou toho, že při každé další eskalaci tohoto konfliktu dochází k jeho ještě většímu zintenzivnění a není vyloučeno, že při některé z dalších eskalací obě země stanou opět proti sobě ve válce. Navíc nejen kvůli různým dohodám a smlouvám podepsaným s dalšími zeměmi by se konflikt nemusel týkat pouze Arménie a Ázerbájdžánu jako primárních aktérů. Na to, jaký význam v konfliktu mají jak primární, tak i vnější, sekundární aktéři, se podíváme v následující kapitole.

3. Význam území Náhorního Karabachu pro jednotlivé aktéry

Tato kapitola se zabývá hledáním významu území Náhorního Karabachu pro jednotlivé aktéry. Nejprve si představíme primární aktéry, o jejichž postavení v konfliktu již bylo napsáno v minulé kapitole. Posléze se zaměříme na sekundární, vnější aktéry, u kterých budeme hledat jejich vliv a význam tohoto území pro ně.

3.1. Ázerbájdžán

Ázerbájdžánská republika se nachází v jižním Kavkazu na západním pobřeží Kaspického moře. Jejími sousedními státy jsou Arménie, Gruzie, Rusko a Írán. Etnické složení Ázerbájdžánu je 91,6 % Ázerbájdžánců, 2 % Lezginů, 1,3 % Rusů, 1,3 % Arménů a další menšiny. Všichni Arméni však žijí v oblasti Náhorního Karabachu. 96,9 % obyvatel je islámského vyznání, 3 % jsou křesťané (The World Factbook). Ekonomika Ázerbájdžánu těží z ropných nalezišť, díky kterým získává ekonomickou výhodu nad ostatními zeměmi na Kavkazu.

Oproti Arménii se zde během konce období Sovětského svazu nedostala do popředí nacionalistická strana, ale země byla až do vyhlášení nezávislosti v srpnu 1991 vedena Komunistickou stranou Ázerbájdžánu (Kopeček 2012: 46). Ta držela na uzdě ázerbájdžánské nacionalistické hnutí, kterému v pozdější válce chyběla příprava, kterou Arménie podstoupila již v rámci Sovětského svazu. Problémem nejen Ázerbájdžánu může být fakt, že před rozpadem Sovětského svazu měl jen malou zkušenost s budováním samostatného státu. V historii totiž byl střídavě součástí Perské, Osmanské nebo Ruské říše, a když dosáhl po první světové válce nezávislosti, zanedlouho již byl součástí Sovětského svazu. Po svém osamostatnění měl ale díky zásobám ropy velký potenciál stát se důležitým hráčem na mezinárodním poli. Jak bylo zmíněno, Ázerbájdžán uzavíral dohody se Západními státy jako například se Spojenými státy americkými nebo Tureckem, se kterým uvalili blokádu na Arménii a podepsali dohodu o vojenské spolupráci. Ázerbájdžán navíc v rámci konfliktu staví sám sebe do pozice oběti arménských ofenzivních sil, které okupují sedm okresů uznaného Ázerbájdžánu. Země je sužována korupcí, po smrti prvního prezidenta Alijeva nastoupil jeho syn, který do té doby velel státní ropné společnosti v Ázerbájdžánu (Kopeček 2012: 88).

Pokud jde o význam území pro Ázerbájdžán, z historického hlediska Ázerbájdžánci považují za své předky Kavkazské Albánce, kteří v područí Perské říše

často konvertovali k islámu a tak se postupně tvořil novodobý ázerbájdžánský lid. Konverze se však netýkala celého obyvatelstva Náhorního Karabachu, a tak především obyvatelé horských oblastí zůstávali křesťany a podle tohoto náboženského klíče se následně hlásili k arménskému etniku. Když pak v jedenáctém století začaly do oblasti proudit turkické kmeny, ovládly tuto oblast svou kulturou, ke které se Ázerbájdžánci dodnes hlásí. Někteří Ázerbájdžánci se navíc hlásí k názoru, že turkické kmeny na území přišly již v šestém a sedmém století⁵. V devatenáctém století se začala profilovat ázerbájdžánská turečtina, v oblasti však čím dál větší roli, a to především potom ve století dvacátém, hrála ruština, která byla zárukou lepšího společenského postavení. A tak Ázerbájdžánci, kteří chodili do ázerbájdžánských muslimských škol, bývali často znevýhodňováni. Přesto ale ruština tento jazyk nevytlačila jako v jiných zemích, zůstávala ale hlavním jazykem zaručujícím lepší společenské postavení (Cornell 2001: 22). Na počátku dvacátého století pak Ázerbájdžán obhajoval ideu panturkismu, která měla sjednotit všechny turkické národy v jeden stát. Navíc etnická otázka nabrala na síle, když se Rusové jako členové jiného etnika stali jedním z hlavních nepřátel Ázerbájdžánu.

V období konce éry Sovětského svazu se jak v Arménii, tak také v Ázerbájdžánu začal zvyšovat vliv nacionalismu, v této zemi především v důsledku karabašských Arménů, kteří nechtěli být součástí Ázerbájdžánu. Pro ten ale nepřipadalo v úvahu, že by o území Náhorního Karabachu přišel. Jenže Ázerbájdžán přestože měl zkušenost s budováním samostatného státu podobně malou jako Arménie, měl daleko slabší národní identitu. Stát byl stále multietnický a podle názoru Arménů byl vlastně uměle vytvořen Sovětským svazem. Kvůli tomu nacionalismus nemohl růst tak rychle, jako v Arménii, kde ještě před pádem Sovětského svazu bylo nacionalistické hnutí u vlády. Přesto násilí bylo oboustranné. To jenom podporuje fakt, že násilí nebylo plně koordinováno ze strany nacionalistických hnutí, alespoň v počátku konfliktu na konci osmdesátých let ne. Útoky byly sporadické a iniciované běžnými občany. Nelze však tvrdit, že by občané nebyli motivováni výroky elit, které Arménům odmítali uznat připojení nebo osamostatnění Náhorního Karabachu a po celou dobu konfliktu se odvolávali na princip teritoriální integrity, který neměl být porušen. Ázerbájdžánci tedy berou Náhorní Karabach jako

⁵ O dvou různých teoriích příchodu turkických kmenů již v práci bylo zmíněno. Podle tzv. Seldžucké teorie, která většinou bývá označována za oficiální, přišly turkické kmeny na území Kavkazu v jedenáctém století. Stále větší pozornost je však upírána na tzv. Chazarskou teorii, podle které turkické kmeny přišly již v šestém až sedmém století. Navíc ázerbájdžánský stát používá jako svou doktrínu tzv. Albánskou teorii, ve které právě zmiňuje Kavkazské Albánce jako předky ázerbájdžánského etnika, které vzniklo, když Kavkazští Albánci přijali kulturu od příchodících turkických kmenů (Souleimanov 2007: 302).

kolébku svých předků, Kavkazských Albánců, kteří se ovlivnění turkickou a perskou kulturou stali národem Ázerbájdžánců. Náhorní Karabach je pro ně kolébkou jejich kultury. Avšak z novodobého hlediska nejde ani tak o etnicitu, pokud ázerbájdžánské elity stále zmiňovaly princip teritoriální integrity, jde jim především o udržení hranic, v Náhorním Karabachu je totiž drtivá většina obyvatel tvořena Armény, popřípadě karabašskými Armény.

3.2. Arménie

Arménská republika se nachází také v jižním Kavkazu na západ od Ázerbájdžánu. Jedná se o vnitrozemský stát, který sousedí s Gruzii, Ázerbájdžánem, Íránem a Tureckem. Etnické složení Arménie je 98,1 % Arménů a 1,2 % Kurdů. 92,6 % obyvatel vyznává arménskou apoštolskou církev a 1 % jsou evangelíci. Jedná se tedy o etnicky velmi homogenní stát oproti Ázerbájdžánu. Průmysl ani zemědělství nehrají takovou roli, a proto arménská ekonomika těží především z obchodu se sousedními zeměmi (The World Factbook). To bylo klíčové také během války, kdy na Arménii Turecko a Ázerbájdžán uvalili blokádu, a když se také Gruzie stala nestabilní zemí, Arménie ekonomicky stagnovala a neměla mnoho prostředků pro pokračování ve válce. Jak bylo zmíněno výše, Arménie po válce podepsala dohodu s Ruskou federací týkající se obchodu a vojenských prostředků a pomoci. Rusko tedy můžeme v období války a těsně po ní označit za hlavního spojence Arménie.

Na rozdíl od Ázerbájdžánu se Komunistická strana Arménie dostala do opozice ještě před pádem Sovětského svazu, a to na úkor nacionalistické strany. Díky tomu měla Arménie více času na zbrojení a přípravy na pozdější válku. Paradoxně se postupem času stalo toto nacionalistické Všearménské hnutí nejmírnějším v zemi a v opozici mu byly radikálnější subjekty, které se dostaly k moci po svržení Ter-Petrosjana v roce 1998. Jak v Arménii, tak nakonec také v Ázerbájdžánu se nacionalistická hnutí dostala do role stěžejních subjektů domácí politiky. Ve třech z pěti stádiích proměny nacionalismu podle Gellnera můžeme vidět zdroje růstu nacionalistických tendencí aktérů tohoto konfliktu. Prvním je vytyčení hranic bez ohledu na etnicitu. Přestože Gellner měl na mysli období přibližně o sto let dříve, v tomto specifickém postsovětském prostoru můžeme tento fenomén vidět při vzniku Sovětského svazu, kdy byl Náhorní Karabach přidělen k Ázerbájdžánské sovětské socialistické republice. Druhým stádiem je vytvoření práva národa na sebeurčení, které hraje stěžejní roli v konfliktu o Náhorní Karabach. Toto právo je totiž hlavním argumentem karabašských Arménů pro získání nezávislosti. Třetím

stádiem jsou etnické čistky druhého typu podle Gellnera, objevující se především v mladých státech jihovýchodní Evropy. V konfliktu o Náhorní Karabach proběhlo především v průběhu války několik etnických čistek za účelem vytvoření oblastí s obyvateli stejného etnika. Arménii nesužuje korupce v takové míře jako Ázerbájdžán. Z jihokavkazských států se nejvíce blíží demokratickému systému (Kopeček 2012: 45). Také Arménie neměla mnoho zkušeností s budováním samostatného státu, ale Arméni měli silněji vytvořenou národní identitu. Arméni považují území Náhorního Karabachu za kolébku své civilizace, a tak není divu, že ještě před rozpuštěním Sovětského svazu projeví snahu o připojení tohoto území ke svému státu. Mezi významné události, které pomohly vytvořit arménskou národní identitu, patří genocida ze strany Osmanské říše v roce 1915, kterou ona ani Turecko jako nástupnický stát nikdy neuznalo. Jedním z cílů Arménie je tak dosáhnout na uznání genocidy ze strany Turecka. Zároveň to byla událost, která vzbudila nenávist v arménském lidu vůči turkickému etniku a ta v něm dodnes zůstala. Jak již bylo zmíněno, především na počátku války většina etnicky orientovaného násilí pocházela od mas, ne od elit. Přesto arménské elity na svůj lid působily nejspíš více než ty ázerbájdžánské, protože apelovaly na vojenské řešení konfliktu. Arméni v sobě chovali několik křivd, zaprvé to byla zmíněná genocida, která v Arménech zažehla nenávist k turkickým národům, a jednak to bylo přiřazení Náhorního Karabachu pod ázerbájdžánskou jurisdikci. A když se ani po rozpadu Sovětského svazu situace kolem Náhorního Karabachu nezměnila, nenávist a pocit křivdy zesílily a konflikt postupně eskaloval. Další z bezprostředních příčin války je reakce ze strany Sovětského svazu na ničivé arménské zemětřesení z roku 1988, kdy Sovětský svaz nebyl schopen postarat se o své občany v Arménii. Dalším spouštěčem eskalace nenávisti vůči Ázerbájdžáncům byl pogrom v Sumgaitu v roce 1988, při kterém si Arméni opět připomněli genocidu z roku 1915. Její výročí si mimochodem připomínali od šedesátých let každý rok, což také přispělo ke zvyšujícím se nacionalistickým tendencím.

Co se týče příchodu Arménů do oblasti Kavkazu, to je datováno do šestého století příchodem arménských kmenů do horských oblastí. Vytvořily zde ve druhém století před Kristem útvar Velká Arménie, který si arabské a turkické kmeny po svém příchodu do oblasti osvojily (Šmíd, Vaňura 2007: 146). Na rozdíl od Ázerbájdžánu tedy již dříve prokazatelně existoval útvar, který lze považovat za předchůdce dnešní Arménie. Arménská národní identita se točí kolem křesťanství. Náboženská otázka tedy hraje také velkou roli v konfliktu proti muslimským Ázerbájdžáncům. Armény tedy můžeme

označit jako samozvané mučedníky, kteří byli po celou dobu své existence utlačováni, a bylo na nich pácháno násilí. To jen umocňuje křivdy vzniklé během historie. V budování arménské národní identity hraje silnou roli strach, který je sice z části vyvolán počínáním nepřítelů, v tomto případě Ázerbájdžánců, ale ve větší míře je tento strach vyvoláván nacionalistickou rétorikou vládnoucích elit. Význam území pro Arménii můžeme shrnout jako kolébkou jejich kultury, při vyjednáváních stále obhajovali právo národa na sebeurčení, takže zkrátka nechtěli, aby Náhorní Karabach byl součástí Ázerbájdžánu. Již tolik nezáleželo na tom, zda bude Náhorní Karabach samostatným státem, nebo se připojí k Arménii. Jak bylo zmíněno, nacionalistická rétorika byla v Arménii rozšířena možná více než v Ázerbájdžánu, aby vyvolávala strach a probouzela či obnovovala nenávisť k „tureckému nepříteli“ v podobě Ázerbájdžánu. Lačinský koridor, který Arméni okupují je strategickou oblastí z důvodu sdílených hranic s Náhorním Karabachem. Není tedy překvapením, že se Arménie tohoto území nechce vzdát. Dalším silným důvodem, proč Arménie chce získat Náhorní Karabach je ten, že zde žije početná většina Arménů, národa, který si zakládá nejvíce na svém náboženství a etnicitě a staví na nich svou národní identitu.

3.3. Náhorně-karabašská republika

Náhorně-karabašská republika je neuznaný stát ležící v západní části Ázerbájdžánu. Stejně jako na území Arménie a Ázerbájdžánu měly na vývoj v oblasti vliv Perská, Ruská a Osmanská říše. Většina obyvatel se hlásí buď k Arménii, nebo k Ázerbájdžánu, ale zůstali zde také potomci Kavkazských Albánců, původních obyvatel, kteří se nehlásí ani k jednomu etniku (Šmíd, Vaňura 2007: 145). Pokud budeme chtít zjistit, zda Náhorně-karabašská republika odpovídá konceptu kvazistátu podle Kolstøho, podíváme se na tři kritéria, díky kterým útvar jako kvazistát můžeme označit. První kritérium, představitelé státu musí mít pod kontrolou většinu vytyčeného území, Náhorně-karabašská republika splňuje. Na většině území se nacházejí karabašští Arméni, kteří v referendech o nezávislosti nebo připojení k Arménii hlasovali drtivou většinou pro návrh, jak bylo popsáno výše v této práci. Po rozpadu Sovětského svazu Náhorní Karabach stejně jako všechny sovětské republiky vyhlásil nezávislost, která však dodnes není mezinárodně uznána, druhé kritérium je tedy také splněno a stejně tak je to i se třetím kritériem trvání tohoto stavu po dobu minimálně dvou let, protože snahy o dosažení nezávislosti trvají bezmála třicet let. Náhorně-karabašskou republiku tedy můžeme podle Kolstøho teorie kvazistátu označit za kvazistát, nebo také stát *de facto*.

Při vyhlášení nezávislosti si tento kvazistát vytvořil vlastní vlajku a státní symboly. Vlajka kopíruje arménskou trikoloru. V roce 2006 přijal Náhorní Karabach vlastní ústavu (Kopeček 2012b: 17). Pokud tedy aplikujeme Kolstøho pět faktorů, aby kvazistát mohl fungovat, první kritérium – budování národa pomocí symbolů – Náhorně-karabašská republika splňuje. Druhým faktorem je vojenská síla. Když vezmeme v potaz, že o toto území probíhala do roku 1994 válka a dodnes jím probíhá frontová linie s přítomností vícero armád, můžeme tento faktor také považovat za platný. Třetím faktorem je slabost mateřského státu, ta ale není zásadní příčinou tohoto sporu. Náhorně-Karabašská republika nemá separatistické tendence z důvodu, že by se stala vyvinutější oblastí Ázerbájdžánu, ten ekonomiku staví na těžbě ropy, která je sice v posledních letech pod očekáváním, přesto má Ázerbájdžán ekonomickou výhodu nad ostatními zeměmi Kavkazu. Tento faktor tedy není plně platný, důvodem separatistických tendencí jsou především kulturní a etnické rozdíly mezi obyvateli Náhorního Karabachu a těmi ze zbytku území Ázerbájdžánu. Čtvrtým faktorem je podpora třetího, patronského státu. Tady už je jasné, že faktor je platný, zřejmým patronským státem pro Náhorně-karabašskou republiku je Arménie. Obě entity mají mezi sebou úzké vztahy, po celou dobu sporu jsou karabašští Arméni podporováni Armény a již dříve byly iniciovány tendence na připojení Náhorního Karabachu k Arménii, postupem času však karabašští Arméni začali preferovat vytvoření vlastního nezávislého státu. I tak ale mají od Arménů plnou podporu. Posledním faktorem je nedostatečné zapojení ze strany mezinárodního společenství. Tento faktor je v případě Náhorního Karabachu sporný. Podle Kolstøho je jasným znakem tohoto kritéria nepřizvání představitelů kvazistátu na mírová vyjednávání, což v tomto případě skutečně nastalo a do mírových jednání se jako přímí aktéři zapojili pouze představitelé Arménie a Ázerbájdžánu. Na druhou stranu ale ze strany OBSE bylo navrženo relativně dost návrhů na mírové uspořádání. Tyto návrhy však nebyly přijaty jednou či druhou stranou a nikdo nebyl schopen navrhnout kompromis, který by dokázali přijmout všichni. Na těchto pěti faktorech můžeme vidět důvody, proč se nepodařilo vyřešit status Náhorního Karabachu. Tři z pěti faktorů jsou plně platné, za neplatný můžeme označit slabost mateřského státu, jelikož není primárním důvodem separatistických tendencí a pátý faktor můžeme označit jako sporný.

Jelikož zmíněná kritéria ve většině případů odpovídají příkladu Náhorního Karabachu a podle Kolstøho teorie se tak jedná o kvazistát nebo stát *de facto*, můžeme se nyní podívat na možnosti zániku kvazistátu, které nám ukáží možnosti vyřešení statutu

tohoto útvaru. Nejméně pravděpodobnou variantou je včlenění zpět do mateřského státu. Separatistické tendence jsou totiž jednou z hlavních příčin napětí v této oblasti. Druhou variantou je získání nezávislosti, což je po ukončení války hlavním cílem Náhorně-karabašské republiky a vyplývá z práva národů na sebeurčení, kterým argumentují ve sporu Arméni i karabašští Arméni. Ázerbájdžán naproti tomu chce především zachovat princip teritoriální integrity a tento způsob vyřešení sporu je pro Ázerbájdžánce nepřijatelný. Třetí variantou je začlenění do patronského státu, v tomto případě by se jednalo o Arménii. Přestože tato varianta byla na konci sovětské éry jedním z hlavních arménských cílů, v současné době je dost nepravděpodobná, protože o ni nejeví zájem ani jedna ze stran. Po rozpadu Sovětského svazu totiž karabašští Arméni začali prosazovat vůli k získání nezávislosti namísto připojení k Arménii. Otázkou je, do jaké míry by tento stát byl nezávislý, protože je stále podporován ze strany Arménie. Poslední varianta, tedy začlenění zpět do mateřského státu jako federativní jednotka, se jeví jako nejlepší kompromis. V případě Ázerbájdžánu by se zachoval princip teritoriální integrity a zároveň by karabašští Arméni získali v tomto státu širokou míru autonomie. Po celou dobu mírového vyjednávání od ukončení válečného konfliktu v roce 1994 se však žádný kompromis nepodařilo nalézt, a když už byli ochotni domluvit se mezi sebou představitelé obou zemí (Arménie a Ázerbájdžánu), nacionalistická uskupení v těchto zemích je donutilo na kompromis nepřistoupit.

Náhorně-karabašská republika má tedy za cíl především získání nezávislosti a oprostění se od ázerbájdžánského vlivu. Problémem však je, že zatímco během válečného konfliktu byli její zástupci pravidelně zváni spolu s představiteli Arménie a Ázerbájdžánu k mírovým vyjednáváním, po ukončení války jsou na mírových vyjednáváním přítomni jako primární aktéři pouze představitelé Arménie a Ázerbájdžánu.

Primární aktéři, především Arménie a Ázerbájdžán, mají neslučitelné cíle pro ukončení konfliktu, což způsobuje fakt, že konflikt nebyl dodnes řádně vyřešen. Konflikt o Náhorní Karabach v sobě nese určité prvky, kvůli kterým existuje a jeho vyřešení je v nedohlednu. Pokud se podíváme na čtyři skupiny faktorů vzniku vnitrostátních konfliktů, mezi strukturální faktory se řadí slabost centrálních institucí. Tento faktor je v konfliktu o Náhorní Karabach přítomen. Zaprvé můžeme za jednu z příčin označit slábnoucí vliv Sovětského svazu, který zapříčinil eskalaci napětí v regionu a sílící nacionalistické tendence. Rozdělení etnika mezi více států však není v tomto případě na konci osmdesátých let minulého století, když oslaboval vliv Sovětského svazu. Ten

Náhorní Karabach přiřkl Ázerbájdžánu již během období svého vzniku. Druhým faktorem je nekompetentní vláda, kterou se snaží nahradit radikální složky. Zde je nutno podotknout, že v obou zemích se k moci dostali nacionalistické subjekty již při vzniku samostatných států, v Arménii dokonce ještě pod správou Sovětského svazu. Tento faktor tedy přímo neovlivnil konflikt o Náhorní Karabach, přestože vlády obou zemí byly především během otevřené války dost radikální samy o sobě.

Vznik konfliktu lépe vystihují politické faktory. Mezi ně patří slabost a nezkušenost vládnoucích elit. Je však otázka, do jaké míry právě tato nezkušenost ovlivnila vznik konfliktu. Nicméně dalším faktorem je vyvolání pocitu ohrožení pro udržení moci, který konflikt ve značné míře ovlivnil. Souvisí s již zmíněnými nacionalistickými ideologiemi, které elity používaly, aby v občanech probudily zmíněné křivdy a občané je tak udrželi u moci. Důsledkem toho byl růst napětí mezi občany obou států a zvýšení nepřátelských vztahů mezi nimi. Dalším faktorem je podoba režimu. Ve státech s vyšší mírou demokracie řeší občané problémy mírovými cestami více než ve státech s nižší mírou demokracie. Vzhledem k válce, která v devadesátých letech probíhala a neúspěšným mírovým procesům, které po ní následovaly, můžeme říci, že proces demokratizace v těchto státech nebyl dokončen a nemůžeme je za demokratické považovat.

Mezi ekonomické a sociální faktory patří sociální nerovnosti, v případě Náhorního Karabachu se jedná spíše o nehierarchický systém, ve kterém etnika žijí odděleně, a to jak v Arménii a Ázerbájdžánu, tak také v Náhorním Karabachu, tento systém byl jasně vidět před etnickými čistkami, kdy na území Náhorního Karabachu žila etnika oddělena podle vesnic a měst. Na druhou stranu z historického hlediska se objevoval spíše hierarchický systém, kdy etnika žila pospolu, ale každé mělo své postavení. Příkladem může být situace z devatenáctého a počátku dvacátého století, kdy v Baku měli Arméni vyšší společenské postavení a přístup k lepším profesím než Ázerbájdžánci, což způsobilo eskalující napětí mezi etnickými skupinami.

Mezi kulturní a perceptivní faktory patří zkušenost s válkou. Velký počet vojáků na straně Arménie a Ázerbájdžánu byli bývalí vojáci sovětské armády. Navíc na území Kavkazu zůstalo po rozpadu Sovětského svazu velké množství sovětských zbraní a munice, kterými se zásobovaly obě strany konfliktu. Navíc na obou stranách bojovali sovětští vojáci nepocházející ani z Arménie, ani z Ázerbájdžánu. Dalším faktorem, který

ze všech nejvíce vystihuje příčinu konfliktu o Náhorní Karabach, je obnovení sporů mezi etnickými skupinami, které nebyly vyřešeny. Navíc se tyto spory týkají sporného území Náhorního Karabachu, což situaci ještě ztěžuje. Pokud se podíváme na klasifikaci etnických konfliktů podle intenzity od Waltera Kempa, konflikt o Náhorní Karabach splňuje kritéria typu zamrzlého konfliktu, tedy stav konfliktu, který není ani mírem, ani válkou. Důvodem toho je nevyřešení tohoto konfliktu a neúspěch mírových vyjednávání.

Stephen Ryan popsal osm fází eskalace etnického konfliktu. Prvním je militarizace, která v Náhorním Karabachu probíhala současně s rozpadem Sovětského svazu. Jak bylo zmíněno, zbraně a munice pocházely především z bývalých sovětských skladů a vojenských základen. S militarizací souvisí i druhá fáze, etnocentrismus, kdy klesá komunikace mezi etnickými skupinami. Třetí fází je územně etnická segregace, která v podobě etnických čistek probíhala prakticky po celou dobu od konce devadesátých let až do konce války na obou stranách. Čtvrtou fází je stereotypizace nepřítele, kterou používali především Arméni například při strachu z panturkismu a vytvářeli obraz nepřítele. To používali především politické elity v rámci svých nacionalistických ideologií. Pátou fází je sanktifikace vlastní skupiny. Přestože náboženství hrálo v konfliktu důležitou roli především v Arménii, kde arménská církev byla sjednocujícím prvkem národa, ani jedna ze stran se nepovažovala za stoupence Boha a nejednalo se o typický náboženský konflikt. Tato fáze tedy v Náhorním Karabachu neproběhla. Šestou fází je chycení se do pasti vůdců, kteří nechtějí kvůli obětem konfliktu ukončit. V Náhorním Karabachu vůdci obou stran nechtěli od boje ustoupit spíše než kvůli obětem především kvůli křivdám a neustálému oplácení útoků, které nakonec vyústily v otevřenou válku. Sedmou fází je úpadek ekonomiky a s ním související pokles životní úrovně občanů a jejich nedodržování zákonů a případné připojení se k ozbrojeným složkám. Především arménská ekonomika utrpěla válkou velkou ránu, ale je nutné podotknout, že útoky zdola od obyčejných občanů se v tomto konfliktu vyskytovaly již od konce osmdesátých let, zatímco profesionální armády se zapojily až v době otevřené války. Výskyt ozbrojených útoků ze strany obyčejných občanů tedy nebylo důsledkem špatné ekonomické situace, ale především nacionalistické rétoriky ze strany elit, jak již bylo zmíněno. S tím souvisí i poslední fáze, pocit bezmoci mezi obyvateli státu, kteří si mají vybrat mezi špatnou životní úrovní a přímým zapojením do konfliktu. Útoky byly často sporadické a prováděné ze strany obyčejných občanů. Většina občanů souhlasila a

byla ovlivněna nacionalistickými ideologiemi ze strany elit, ze kterých ústily jednotlivé útoky a etnické čistky.

3.4. Ruská federace

Ruská federace měla a má ze všech vnějších aktérů tohoto konfliktu největší vliv. Je totiž nástupnickým státem Sovětského svazu, v němž Arménie i Ázerbájdžán byly svazové republiky. Sovětský svaz nejprve tento konflikt potlačil a nakonec svou politikou i znovu rozpoutal. Navíc až do rozpadu Sovětského svazu byl tento konflikt občanskou válkou uvnitř tohoto státu, teprve po tomto rozpadu se konflikt stal mezinárodním. Přesto v něm Ruská federace nepřestala mít vliv. Sovětský svaz a zpočátku také Ruská federace stála do roku 1992 na straně Ázerbájdžánu. Důvodem může být mimo jiné také komunistický režim v Ázerbájdžánu, který byl stále oproti tomu v Arménii loajální moskevskému centru.

V roce 1992 však Rusko zastavilo svou podporu Ázerbájdžánu a začalo podporovat Arménii, přesto se bývalé jednotky sovětské armády jako žoldnéři účastnili války na obou stranách. Právě v tomto roce byl například sestřelen ruský pilot a zajato šest Rusů pomáhajících Arménii v boji (Cornell 1999: 55). Na straně Ázerbájdžánu sloužili celé tankové prapory Rusů, na konci roku 1992 však přešly na stranu Arménie. Navíc spousta z nich byla arménského původu, což jim rozhodování, na kterou stranu se přidat, ulehčilo. Přestože Rusko se od počátku snažilo být mediátorem a vyřešit konflikt, ázerbájdžánští představitelé tvrdí, že minimálně v roce 1992 stáli Rusové na straně Arménie (de Waal 2012: 211-213).

Ruská federace byla po celou dobu spolupředsedajícím v Minské skupině OBSE, tudíž byla v pozici jednoho z nejvlivnějších mediátorů konfliktu. Podle Ditrycha se ruská politika na jižním Kavkaze vyznačuje třemi hlavními body – geoeconomickou hodnotou Kaspické pánve, historickým nárokem na toto území a povědomím o důležitosti jižního Kavkazu pro šíření vlivu ve střední Eurasii, popřípadě pocitem ohrožení (Ditrych 2006: 38). Pro Rusko, a nejen pro něj tedy jedním z významů této oblasti bude nerostné bohatství, přístup k němu chtějí nejen získat, ale také zamezit ostatním velmocem, čehož se snaží dosáhnout právě svým vlivem a přítomností v oblasti. Zároveň je Kavkaz označován za hranici mezi křesťanským a islámským světem, takže cílem Ruska může být také ochrana před islamizací této oblasti.

Ruské federaci nelze upřít zásluhu na dosažení konce války v roce 1994. Také po jejím skončení se pod záštitou OBSE snažila zprostředkovávat mírová vyjednávání. Problémem však byla intervence do Gruzie v roce 2008, která také patří do oblasti jižního Kavkazu a Rusko tak v očích mnoha velmocí i přímých aktérů ztratilo důvěryhodnost v řešení konfliktu v Náhorním Karabachu. Přesto největším významem pro Ruskou federaci jsou ekonomické vztahy v podobě investic do průmyslu obou zemí.

Největší význam pro Ruskou federaci je tedy kontrola nerostných surovin a zabránění přístupu k nim ze strany dalších velmocí. Ruské ozbrojené složky jsou z tohoto důvodu stále přítomny na tomto území a snaha o aktivní řešení konfliktu ze strany Ruska se odkládá. Zároveň je ale také zabráněno opětovnému vzplanutí tohoto konfliktu (Cornell 1999: 122). Ruská federace se snaží v oblasti udržet status quo, což může být jedna z hlavních příčin, proč konflikt zůstává stále nedořešen. Kvůli tomu však může nastat problém, pokud se situace v regionu nevyřeší a Rusko se nebude snažit o zprostředkování lepší a především úspěšnější komunikace mezi Arménií a Ázerbájdžánem, mohl by se Ázerbájdžán stát mostem amerického tlaku na Írán, což by ohrozilo bezpečnostní situaci v jižním Kavkazu (Skakov 2005: 121). Vyřešení konfliktu je tedy z velké části v rukou Ruské federace, která svou politikou udržování statu quo v regionu může zapříčinit další eskalaci konfliktu, která se odehrála v roce 2016. Na obhajobu nezávislosti Ruské federace jako mediátora tohoto konfliktu je třeba říci, že na rozdíl od ostatních sporů v ruské sféře vlivu (například Podnětří, Jižní Osetie nebo Abcházie) není de facto stát Náhorně-karabašská republika ruským spojencem a nefunguje zde přímá komunikace mezi Moskvou a Stepanakertem (Di Franco 2018). Na druhou stranu právě tato přímá neangažovanost přidává na pravděpodobnosti argumentu, že Ruská federace chce v konfliktu udržet status quo, když s oběma stranami může obchodovat s válečnými materiály.

3.5. Turecko

Turecko je stát, který také významně ovlivnil tento konflikt. Otevřeně se prohlašuje za spojence Ázerbájdžánu, především kvůli etnické a kulturní podobnosti. Naopak s Arménií nemá Turecko příliš vřelé vztahy již od genocidy Arménů v roce 1915, kterou Turecko dodnes neuznalo. Dalším milníkem je blokáda Arménie ze strany Ázerbájdžánu, ke které se přidalo také Turecko po masakru v Chodžaly v roce 1992.

Turecko také podporuje ideologii panturkismu, tudíž je již od počátku sporů stejně jako jeho předchůdce Osmanská říše na straně Ázerbájdžánu. Turecko se ale i na radu svých spojenců Spojených států amerických mírní ve svém jednání, protože kdyby Turci do oblasti vojensky intervenovali, pravděpodobně by si tím zabránili ve vstupu do Evropské unie (Ditrych 2006: 41). Jinak ale Turci otevřeně podporují Ázerbájdžán a v řešení konfliktu nejsou ochotni akceptovat jiný model, než dodržení ázerbájdžánské teritoriální integrity (Israfilbayova 2018).

Turecko bývá označováno jako protiváha vůči Íránu, kterou podporují Spojené státy americké, ale jeho zájem v této oblasti je také zlepšení vztahů s příbuznými národy a získání silnějšího mezinárodního postavení (Cornell 1999: 62). Naopak Rusko, jak již bylo zmíněno, se vliv Turecka, islámu a panturkismu snaží zadržovat.

Vzhledem k tomu, že Arménie považuje Turky za ázerbájdžánské bratry, k řešení konfliktu by jistě napomohlo také vyřešení a zlepšení vztahů Arménie s Tureckem. Turecký význam v této oblasti je tedy etnická, kulturní a jazyková příbuznost s Ázerbájdžánem, kterému je od počátku konfliktu spojencem. Zároveň stále existuje ideologie panturkismu, která měla za cíl sjednotit všechny turkické národy. To dnes nejspíš není cílem těchto zemí, přesto mezi nimi existuje pouto, díky kterému si navzájem pomáhají a jsou spojenci.

3.6. Írán

Írán je spojencem Ruské federace, je jedním z prvních mediátorů konfliktu z roku 1992, přestože jeho snahy byly neúspěšné. Írán je sice také muslimský stát stejně jako Ázerbájdžán, ale vzhledem k strachu z rozšiřující se ideologie panturkismu se na počátku konfliktu Írán stavěl na arménskou stranu. Důvodem může být také s tím související strach z ázerbájdžánské menšiny v Íránu, která je s počtem obyvatel mezi 12–20 miliony nepočtenější menšinou v Íránu (Šmíd, Vaňura 2007: 166).

Zde můžeme vidět, že íránský vliv nebyl ovlivňován náboženstvím, jelikož se postavil na stranu nábožensky a etnicky odlišné Arménie, se kterou obchodoval, přestože byla ekonomicky méně atraktivní než Ázerbájdžán. Zároveň ale Írán dodržoval spojenectví s Ruskem, takže pomoc, kterou Arménii nabídli při arménském embargu ze strany Ázerbájdžánu a Turecka, omezil, když se situace vyvíjela ve vojenský úspěch Arménie (Ditrych 2006: 42).

Pro Írán tedy můžeme spatřovat význam v obchodních vztazích s Arménií, která ji potřebuje z důvodu blokády. V případě Íránu je patrné, že se nejedná o etnický, kulturně nebo nábožensky orientovaný význam.

3.7. Spojené státy americké

Po rozpadu Sovětského svazu se do konfliktu začaly angažovat také Spojené státy americké, které se stejně jako v celé oblasti Blízkého východu snažily vyrovnat mocenský vliv s Ruskem. Zároveň také jednou z příčin jejich zájmu může být přítomnost v oblasti kaspické ropy. Po rozpadu Sovětského svazu tedy stejně jako s řadou dalších států také s Arménií a Ázerbájdžánem začaly Spojené státy rozvíjet diplomatické vztahy, aby jim pomohly k získání nezávislosti, budování státu a aplikování liberální demokracie a tržního hospodářství (Cornell 2005: 111).

Spojené státy se od konce devadesátých let staly jedním ze tří spolupředsedajících v rámci Minské skupiny OBSE a aktivně pracovaly na mírových návrzích. Přestože během války udělovaly Ázerbájdžánu ultimáta ohledně blokády Arménie, později se přidaly spíše na stranu Ázerbájdžánu. Důvod může být dvojitý. Zaprvé nerostné bohatství, kterého má Ázerbájdžán k dispozici dost, a tak Spojené státy chtěly mít svůj vliv v Ázerbájdžánu, stejně jako v ropných velmocích na Blízkém východě. Druhým důvodem může být fakt, že Arménie byla podporovaná Íránem, který byl zase spojencem Ruské federace, zatímco Ázerbájdžán měl za spojence Turecko, které jako člen NATO mělo se Spojenými státy vřelé vztahy. Navíc po roce 2001, kdy Spojené státy začaly podnikat protiteroristické mise, byl jedním z jejich nepřátel právě Írán. Nedá se však jednoznačně říci, že by Spojené státy, a to samé platí i o Rusku, stály v konfliktu na jedné či druhé straně. Z pozice spolupředsedajících v Minské skupině OBSE si to ani jedna z těchto velmocí nemohla dovolit.

Význam pro Spojené státy americké je tedy také stejně jako v případě Ruské federace geostrategický, ale na rozdíl od Ruska se Spojené státy aktivně snaží o řešení místních konfliktů a nárůst bezpečnosti (Ditrych 2006: 40). Ze strany Spojených států tedy můžeme vidět větší zájem o nalezení kompromisu v tomto konfliktu.

3.8. OBSE

Hlavním nestátním aktérem je Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, která se od roku 1992, tedy v době, kdy probíhala válka, chopila mediace konfliktu. Zpočátku byly její snahy neúspěšné především z důvodu nezkušenosti s tímto typem

konfliktů a neznalosti okolností oblasti jižního Kavkazu. Postupně však přinášela různé návrhy řešení konfliktu a hledala kompromisy mezi oběma stranami. O těchto snahách již bylo napsáno na konci druhé kapitoly. V rámci OBSE byla vytvořena Minská skupina, specializující se právě na oblast Náhorního Karabachu, ale zpočátku neměla velký vliv z důvodu angažovanosti Ruské federace, ta ale postupně začala spolupracovat a stala se spolupředsedajícím Minské skupiny, dalšími spolupředsedajícími poté byly Spojené státy americké a Francie.

Úspěch Minské skupiny můžeme vidět ve vytvoření vhodného prostředí pro komunikaci mezi zástupci přímých aktérů. S tím ale souvisí také hlavní úskalí Minské skupiny, která komunikuje pouze se zástupci Arménie a Ázerbájdžánu a nikoliv už se zástupci de facto státu Náhorně-karabašské republiky. Můžeme se však jen domnívat, zda by k nalezení kompromisu přispělo přizvání zástupců Náhorně-karabašské republiky do mírového vyjednávání, protože nebytí silných nacionalistických sil v Arménii i Ázerbájdžánu, vyjednala by se možná mírová smlouva i bez jejich účasti.

3.9. Evropská unie

Evropská unie se přímo do mírového procesu nezapojila, přestože někdo mohl tvrdit, že byla v Minské skupině zastoupena Francií. Ta ale jednala pod záštitou Minské skupiny nebo OBSE, nikoliv Evropské unie. Evropská unie však posílala finanční prostředky obětem války. Navíc Rada Evropy monitoruje míru dodržování lidských práv v regionu a může podávat posudky Minské skupině (German 2007: 357-361).

Evropská unie tedy přímo nezasahuje do mírových vyjednávání ani do konfliktu tak, jako tomu bylo v případě jiných konfliktů například z oblasti Balkánu. Důvodem je zřejmě přesvědčení, že Kavkaz není oblastí přímého vlivu Evropské unie, anebo také fakt, že několik států Evropské unie se v konfliktu angažuje skrze Minskou skupinu. Přesto se ale Evropská unie konfliktem okrajově zabývá, i když zřetelně méně než jiným konfliktům v její blízkosti. V roce 2009 byla na summitu Evropské unie v Praze vytvořena politika Východního partnerství, která zahrnuje šest států, konkrétně Bělorusko, Moldavsko, Gruzii, Ukrajinu a také Arménii a Ázerbájdžán. V rámci této politiky se pravidelně konají summity mezi zástupci zemí Evropské unie a členských zemí Východního partnerství. Mezi hlavní cíle vytyčené na summitu z roku 2017 patří také hospodářský rozvoj, posílení institucí, kontakty mezi lidmi a propojování infrastruktury (Ministerstvo zahraničních věcí). Evropská unie tedy pomáhá řešení

konfliktu především jako iniciátor vzájemné komunikace mezi Arménií a Ázerbájdžánem právě na půdě Východního partnerství. Politika Evropské unie funguje spíše jako podpora OBSE, která se ale jeví jako neúčinný mediátor konfliktu a právě Evropská unie by mohla OBSE v této roli nahradit. Jedním z důvodů doposud nemožného řešení konfliktu může být dodržování dvou protichůdných norem – právo národa na sebeurčení a princip teritoriální integrity (Zacha 2018: 1). Jedním z jejích cílů je také dosazení sama sebe na post spolupředsedajícího v OBSE nebo sjednocení přístupu ke konfliktu ve všech členských státech Evropské unie a také jedná o zákaz vyvážení zbraní do Arménie a Ázerbájdžánu členskými zeměmi Evropské unie (Zacha 2018: 2-3).

Shrneme-li význam území Náhorního Karabachu pro jednotlivé aktéry, nejvlivnější jsou samozřejmě ti primární, tedy Arménie, Ázerbájdžán a také Náhorně-karabašská republika. Avšak v konfliktu o Náhorní Karabach jsou přítomni také sekundární aktéři, pro které má tato oblast relativně velký význam. Jsou jimi především Ruská federace a Spojené státy americké, ale také Írán a Turecko. Mezi nestátní aktéry konfliktu se řadí OBSE zastoupená mimo jiné Ruskou federací a Spojenými státy americkými jako spolupředsedajícími. OBSE zaštiťuje mírová vyjednávání, tudíž je hlavní silou zaručující případný mír. Dalším nestátním aktérem je Evropská unie, která na rozdíl od jiných konfliktů tomu v Náhorním Karabachu nevěnuje přílišnou pozornost. Na druhou stranu je několik států Evropské unie zastoupeno v OBSE. Jedním ze základních kroků k vyřešení konfliktu je shoda či kompromis zaprvé mezi primárními aktéry, ale také mezi sekundárními. A tento kompromis je nejen u primárních aktérů velmi těžké nalézt.

Závěr

V této práci jsme si přiblížili konflikt o Náhorní Karabach mezi Arménií a Ázerbájdžánem. Byl popsán historický vývoj tohoto území a vztahů mezi oběma národy. Z tohoto historického vývoje je třeba vycházet při zkoumání vztahů v období vytyčeném v této práci. Díky historickým vztahům a také vývoji konfliktu během války i po ní, který byl v této práci také popsán, můžeme nalézt příčiny konfliktu a význam území Náhorního Karabachu pro jednotlivé primární i sekundární aktéry.

Konflikt v Náhorním Karabachu je etnickým konfliktem. Jednotlivé strany splňují základní rysy etnických skupin, které je sjednocují. Těmi jsou jazyk, jméno, historický vývoj, společný původ, tradice, území a především v případě Arménie také náboženství. Arménská církev je totiž jedním z nejvíce sjednocujících prvků arménského národa. Tyto etnické skupiny však byly vytvořeny odlišně, zatímco ázerbájdžánský národ byl vytvořen asimilací vlivů Peršanů, Osmanů a Kavkazských Albánců, v případě karabašských Arménů můžeme mluvit o etnogenezi, kdy se tato část obyvatelstva začala vyčleňovat od ostatních, kteří již byli pod vlivem islámského náboženství.

Etnicita a nacionalismus silně ovlivňují konflikt o Náhorní Karabach. Pokud se podíváme na historický vývoj v této oblasti, nalezneme primordialistické příčiny konfliktu ovlivněné etnicitou. Proti sobě stojí dvě rozdílná etnika, která mají rozdílnou kulturu i náboženství. Naopak pokud se podíváme na bezprostřední příčiny války v Náhorním Karabachu na konci dvacátého století, nejvýznamnějším faktorem je nacionalismus, kterým byly obě strany ovlivněny při národotvorném procesu po rozpadu Sovětského svazu. Konflikt splňuje tři z pěti stádií proměny nacionalismu podle Gellnera, a to vytyčení hranic bez ohledu na etnicitu, vytvoření práva národa na sebeurčení a etnické čistky. Všechny tyto aspekty silně ovlivnily vznik nacionalistických hnutí v Arménii a Ázerbájdžánu a byly jednou z příčin konfliktu o Náhorní Karabach. Je tedy nutné neopomenout také konstruktivistický přístup. S nacionalismem souvisí také postoj elit jednotlivých států, které svou rétoriku staví na historických událostech nebo křivdách, které v těchto společnostech stále přetrvávají, a tak si političtí lídři touto tematikou zajišťují preference uvnitř státu. Často je tomu tak za pomoci propagandy nebo lehkého překrucování dějin a zneužívání národních symbolů. Tento faktor je součástí instrumentalistického přístupu. Institucionalistický přístup není příkladem Náhorního Karabachu především z důvodu absence typicky heterogenních společností v tomto konfliktu, kvůli etnickým čistkám tvoří společnost v Náhorním Karabachu ve velké

většinou karabašští Arméni. V transakcionalistickém přístupu Fredrik Barth zmiňuje nepropustnost hranic. Přestože je splněno jeho hledisko ohledně důrazu na vztah mezi skupinami a ne uvnitř skupin, hranice alespoň v pojetí obou skupin nejsou jasně dané a spor o ně je jedním z hlavních zdrojů konfliktu. Konflikt o Náhorní Karabach nejlépe vystihuje etnosymbolismus podle Anthonyho Smithe, který tvrdí, že nově vytvořené státy nejsou nové, ale svůj národotvorný proces staví na historických kořenech a etnicitě. V národě vzbuzují hrdost používané symboly a tradice, kterými v případě Náhorního Karabachu může být náboženství, jazyk nebo etnická příslušnost. Problémem v tomto případě je, že obě strany spojují se svými historickými kořeny právě území Náhorního Karabachu, které považují za kolébku své kultury a svého národa. V moderní době jsou pak tyto symboly součástí jakési propagandy ze strany politických elit, která podněcuje ve společnosti nenávisť vůči skupině druhé. Na tom můžeme jasně vidět, jak se v konfliktu prolíná etnicita s nacionalismem. Nelze tedy ani jasně určit kromě období války, kdy byly síly jednotně organizované, že drobné útoky, které se na konci dvacátého století opakovaně vyskytovaly, byly řízeny zdola od běžných občanů. Bylo tomu sice tak, ale je nesmírně důležité podotknout, že jejich činy byly ovlivněny nacionalistickou rétorikou politických elit, které podněcovaly občany k tomuto chování.

Vznik konfliktu nejlépe vystihují kulturní a perceptivní faktory, nejvíce faktor obnovení sporů mezi etnickými skupinami. Dále vznik konfliktu ovlivnila zkušenost s válkou ze strany obyvatel Arménie a Ázerbájdžánu. Politické faktory byly v konfliktu také relativně rozšířené, nejvíce vyvolání pocitu ohrožení pro udržení moci, ale také podoba režimu, o kterém se v případě všech aktérů nedá mluvit jako o konsolidované demokracii. Vládnoucí elity Arménie a Ázerbájdžánu neměly mnoho zkušeností, avšak tento faktor neměl zásadní vliv na vývoj konfliktu. V konfliktu můžeme nalézt také ekonomické a sociální faktory. V průběhu dvacátého století můžeme nalézt hierarchický i nehierarchický systém sociálních nerovností, které s ohledem na to, že samotná válka ve svém počátečním období byla iniciovaná zdola od obyčejných občanů, byly jedním z nejvlivnějších faktorů vzniku tohoto konfliktu. Naopak strukturální faktory ho výrazněji neovlivnily. Centrální instituce, v tomto případě ty sovětské, sice na konci osmdesátých let minulého století již byly slabé a nedokázaly kontrolovat situaci ve všech oblastech svého vlivu, což mělo za následek vzrůst nacionalistických a separatistických tendencí, ale Sovětský svaz ovlivnil spory mezi Armény a Ázerbájdžánci již při zakládání

sovětských republik, spíše než na počátku eskalace konfliktu. Aktuálně je spor o Náhorní Karabach ve stavu zamrzlého konfliktu, tedy v oblasti nepanuje ani mír, ani válka.

V konfliktu o Náhorní Karabach proběhly čtyři z osmi fází eskalace etnického konfliktu podle Stephena Ryana, byly jimi militarizace, etnocentrismus, územně etnická segregace a stereotypizace nepřítele. Nejistá je poslední fáze, pocit bezmoci mezi obyvateli státu, ta však neproběhla v duchu toho, co Stephen Ryan touto fází zamýšlel, protože občané se do konfliktu zapojovali již na jeho počátku. Stejně tak neproběhly další tři fáze, sanktifikace vlastní skupiny, chycení se do pastí vůdců a ekonomický úpadek, který měl zapříčinit účast obyčejných občanů ve válce. Ta ale, jak bylo již zmíněno, probíhala již na počátku konfliktu. Z toho můžeme vyvodit dva závěry. Zaprvé, konflikt nebyl nábožensky orientovaný, a zadruhé se nejedná o klasický etnický konflikt, ale konflikt silně ovlivněný nacionalistickou rétorikou elit. Proto neproběhly poslední čtyři fáze, protože eskalaci konfliktu sice zapříčinily dávné křivdy mezi etniky, ale konflikt pokračoval a stále není vyřešen především kvůli nacionalistickým rétorikám elit využívajících etnické otázky.

Příčiny konfliktu o Náhorní Karabach tedy ovlivňovaly dvě hlavní složky, historické příčiny, které jsou z velké části primordialistické, a bezprostřední příčiny ovlivněné nacionalistickými tendencemi. Pokud se podíváme na historické příčiny, jsou ovlivněny rozdílnou etnicitou, kulturou, jazykem i náboženstvím. Naopak bezprostřední příčiny konfliktu na přelomu osmdesátých a devadesátých let jsou ovlivněny vzrůstajícím vlivem nacionalismu a využívání historických symbolů a křivd k mobilizaci obyvatelstva v rámci nacionalistických tendencí elit. Mezi hlavní příčiny konfliktu tedy patří nárůst nacionalismu, oslabení centrální moci v podobě Sovětského svazu, vyvolání pocitu ohrožení mezi občany ze strany vládnoucích elit, nedokončený proces demokratizace, zkušenost s válkou, dostupnost zbraní, skladů se zbraněmi a municí a obnovení starého etnického sporu o území Náhorního Karabachu.

Mezi hlavní aktéry konfliktu můžeme zařadit Arménii, Ázerbájdžán, ale také Náhorně-karabašskou republiku, která jako přímý aktér nebývá označována, což je jedním z hlavních úskalí vyřešení sporu. Hlavní myšlenkou Arménie je právo národa na sebeurčení pro karabašské Armény, Náhorní Karabach chápou jako kolébkou své civilizace, kultury a náboženství, také pro ně má velký význam z historického hlediska, je to území, odkud jejich etnická skupina pochází. Problém je, že pro Ázerbájdžán má

Náhorní Karabach podobný význam. Kavkazské Albánce považují Ázerbájdžánci za jeden z národů, který se podílel na vzniku jejich etnické skupiny. Ázerbájdžánci chtějí dodržet princip teritoriální integrity. Oba státy tak považují Náhorní Karabach za území, ze kterého jejich etnikum pochází, což způsobuje problematické řešení sporu. Dalším faktorem, který ztěžuje řešení konfliktu je fakt, že od konce války nebyli k mírovému vyjednávání pozváni zástupci Náhorně-karabašské republiky, kvazistátu nacházejícím se na sporném území Náhorního Karabachu. V dřívější době měli jeho obyvatelé za cíl připojení k Arménii nebo získání nezávislosti, po ukončení války se přiklání k druhé možnosti, stejně jako samotná Arménie, která již nelpí na připojení Náhorního Karabachu k jejímu území, ale v rámci práva národa na sebeurčení podporuje nezávislost tohoto kvazistátu.

Mezi sekundární aktéry můžeme zařadit Ruskou federaci, Turecko, Írán, Spojené státy americké a nestátní aktéry OBSE a Evropskou unii. Evropská unie do konfliktu přímo nezasahuje, přesto jsou někteří její členové současně členy Minské skupiny OBSE. Přestože je konflikt označen za etnický, jediným sekundárním aktérem, který je do konfliktu zapojen skrze etnicitu, je Turecko, které se prohlašuje dlouhodobě za spojence Ázerbájdžánu z důvodu kulturní a náboženské podobnosti. Stejně tak Turecko chápe také Arménie, která Turky považuje za bratry Ázerbájdžánců a vidí v nich hrozbu. Navíc Arménie s Tureckem nemá vřelé vztahy již od genocidy v roce 1915. S tureckou podporou Ázerbájdžánu souvisí také účast Ruské federace v konfliktu. Ruská federace se snaží zamezovat šíření Islámu v jeho sféře vlivu. Navíc Ruská federace je sekundárním aktérem, který má největší vliv na tento konflikt. Ten totiž začal eskalovat ještě v době Sovětského svazu, takže se zpočátku jednalo o vnitrostátní konflikt či občanskou válku. Dalším významem pro Ruskou federaci je zamezení přístupu dalších velmocí k strategickému území Kavkazu. Z tohoto důvodu Rusku vyhovuje držet status quo v tomto konfliktu a bez jeho aktivnějšího přístupu bude těžké spor vyřešit. Ani pro Írán není význam území Náhorního Karabachu etnický. Írán je spojencem Ruské federace, a přestože je islámským státem, těží především z obchodu s Arménií, pro kterou je Írán jedinou obchodní cestou ze všech sousedních států. Írán tedy vyvažuje regionální vliv Turecka. A stejně tak Spojené státy americké chtějí vyvažovat vliv Ruské federace. Pro tyto dva státy je význam Náhorního Karabachu a celého Kavkazu geostrategický, avšak Spojené státy americké mají větší zájem než Rusko na nalezení kompromisu a vyřešení sporu o Náhorní Karabach. OBSE jako nestátní aktér je hlavním mediátorem mírových

vyjednávání a jejím zájmem je nalézt kompromis, který by vyřešil otázku Náhorního Karabachu a zlepšil bezpečnostní situaci na Kavkaze. Mohlo by se tedy zdát, že v konfliktu jsou dva tábory, na jedné straně Arménie, Ruská federace a Írán (popřípadě ještě kvazistát Náhorně-karabašská republika), a na straně druhé Ázerbájdžán, Spojené státy americké a Turecko. Pravdou je, že Turecko z důvodu etnické blízkosti s Ázerbájdžánem a Írán z důvodu obchodních vztahů s Arménií se dají považovat za spojence daných přímých aktérů konfliktu. Avšak u Ruské federace, ani u Spojených států amerických nemůžeme jasně říci, že se nachází na jedné ze stran konfliktu. Jsou především jeho mediátory a jako členové a spolupředsedající Minské skupiny OBSE si ani nemohou dovolit přímo se účastnit konfliktu v jednom z jeho táborů.

Otázkou je, do jaké míry mají Ruská federace a Spojené státy americké skutečný zájem na vyřešení konfliktu, nebo do jaké míry jim jde o vlastní zisk. V každém případě pokud nebudou dělat maximum pro vyřešení sporu, konflikt nebude ukončen. Krokem, který by mohl přinést zlepšení mírových vyjednávání, může být prizvání zástupců Náhorně-karabašské republiky do těchto vyjednávání. Dalším důležitým krokem může být zlepšení vztahů nejen mezi přímými aktéry konfliktu, ale také s ostatními zeměmi v regionu, například vztahy mezi Tureckem a Arménií, protože Turci mají stále na Arménii uvalenou obchodní blokádu, nebo vztahy mezi Íránem a Spojenými státy americkými, které nejsou vřelé již téměř dvacet let. Vztahům by napomohl dialog, kdy by se otevřeně mluvilo nejen o aktuálních událostech, ale také například o historických křivdách, například o genocidě Arménů z roku 1915. K čemu by totiž bylo vyřešení vztahů mezi Arménií a Ázerbájdžánem, pokud se nezlepší vztahy s Tureckem. Vyřešení sporu může napomoci otevřenější dialog nejen mezi primárními, ale také sekundárními aktéry, kteří více či méně do konfliktu zasahují. Bez otevřenějšího dialogu nebo většího zájmu na vyřešení konfliktu ze strany všech aktérů se cesta ke kompromisu nepřiblíží, naopak může dojít k další eskalaci jako v roce 2016.

Použité zdroje

Literatura

Abilov, Shamkhal. 2018. „OSCE Minsk Group: Proposals and Failure, the View from Azerbaijan“. *Inside Turkey* 20, č. 1, 143-163.

Altstadt, Audrey, Menon, Rajani. 2016. „Unfrozen Conflict in Nagorno-Karabakh“. Dostupné na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/armenia/2016-04-12/unfrozen-conflict-nagorno-karabakh>.

Anderson, Benedict. 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised edition. Londýn: Verso.

Baguirov, Adil. 2012. „Nagorno-Karabakh: Competing Legal, Historic and Economic Claims in Political, Academic and Media Discourses“. *Journal of Muslim Minority Affairs* 32, č. 2, 139-175.

Bahenský, František. 2010. *Etnicita v historické perspektivě: Prolegomena ke vzniku, vývoji a proměně etnické kolektivní identity*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky.

Barša, Pavel, Strmiska, Maxmilián. 1999. *Národní stát a etnický konflikt*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Bayar, Murat. 2009. „Reconsidering primordialism: an alternative approach to the study of ethnicity“. *Ethnic and Racial Studies* 32, č. 9, 1639-1657.

Bayramov, Agha. 2016. „Silencing the Nagorno-Karabakh Conflict and Challenges of the Four-Day War“. *Security and Human Rights* 27, 116-127.

Collier, Paul, Elliott, V.L., Hegre, Havard, Hoeffler, Anke, Reynal-Querol, Marta, Sambanis, Nicholas. 2003. *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. World Bank: Washington.

Cornell, Svante. 1999. *The Nagorno Karabakh Conflict*. Uppsala: Uppsala University.

Cornell, Svante. 2001. *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*. London: Routledge.

Cornell, Svante. 2005. „US engagement in the South Caucasus: Changing gears“. *Helsinki Monitor* 16, č. 2, 111-119.

De Waal 2012. *Black garden – Armenia and Azerbaijan through peace and war*. New York: New York University.

Ditrych, Ondřej. 2006. „Náhorní Karabach a řešení mezinárodních konfliktů podle realistické tradice“. *Mezinárodní vztahy* 41, č. 4, 27-47.

Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*. Londýn, New York: Fontana Press.

German, Tracey. 2007. „Visibly Invisible: EU Engagement in Conflict Resolution in the South Caucasus“. *European Security* 16, č. 3-4, 357-374.

Geukjian, Ohannes. 2011. *Ethnicity, Nationalism and Conflict in the South Caucasus: Nagorno-Karabakh and the Legacy of Soviet Nationalities Policy*. Burlington: Routledge.

Hutchinson, John, Smith, Anthony. 1996. *Ethnicity*. New York: Oxford University Press.

Jones, Siân. 1997. *The Archaeology of Ethnicity: Constructing identities in the past and present*. New York: Routledge.

Kaiser, Robert. 2003. „Homeland making and the territorialization of national identity“. In: Conversi, Danielle. *Ethnonationalism in the Contemporary World. Walker Connor and the study of nationalism*. London, New York: Routledge: 229-247.

Kolstø, Pål. 2006. „The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States“. *Journal of peace research* 2006, č. 6, 723–740.

Kopeček, Vincenc. 2012a. *Jižní Kavkaz mezi demokracií a autoritarismem*. Praha: European Science and Art Publishing.

Kopeček, Vincenc. 2012b. „Náhorní Karabach: kudy vede cesta k (ne)státnosti“. *Mezinárodní politika* 36, č. 4, 15-18.

Meadwell, Hudson. 2012. „Nationalism chez Gellner“. *Nations and Nationalism* 18, č. 4, 563-582.

Minasyan, Sergey. 2017. „The Nagorno-Karabakh conflict in the context of South Caucasus regional security issues: An Armenian perspective“. *Nationalities Papers* 45, č. 1, 131-139.

Rasizade, Alec. 2011. „Azerbaijan’s prospects in Nagorno-Karabakh“. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 13, č. 2, 215-231.

Silva, Luís. 2016. „Orbituário Fredrik Barth (1928-2016)“. *Análise Social* 219 LI, č. 2, 503-508.

Skakov, Alexander. 2005. „Russia's role in the South Caucasus“. *Helsinki Monitor* 16, č. 2, 120-126.

Smith, Anthony. 2009. *Ethno-Symbolism and Nacionalism: A cultural Approach*. London: Routledge.

Souleimanov, Emil. 2007. „Konflikt v Náhorním Karabachu“. *Studia Territorialia* X, 299-319.

Souleimanov, Emil. 2013. *Understanding ethnopolitical conflict: Karabakh, South Ossetia and Abkhazia wars reconsidered*. Praha: Karlova Univerzita.

Šmíd, Tomáš, Vačura Vladimír. 2007. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Tesař, Filip. 2007. *Etnické konflikty*. Praha: Pragma.

Zacha, Ondřej. 2018. *EU Policy Gaps Towards the Nagorno Karabakh Conflict*. STRATPOL Policy paper. Dostupné na: <https://www.stratpol.sk/wp-content/uploads/2018/06/webZACHA-EU-policy-gaps-towards-Nagorno-Karabakh-conflict.pdf>.

Internetové zdroje

Di Franco, Eleonora. „Only Russia can solve the Nagorno-Karabakh conflict – but does it really want to?“. Dostupné na: <https://mycountryeurope.com/international-relations/only-russia-can-solve-the-nagorno-karabakh-conflict/>.

Global Security. „Nagorno-Karabakh“. Dostupné na: <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/nagorno-karabakh.htm>.

Israfilbayova, Sara. 2018. „Turkey supports solution of Nagorno-Karabakh conflict“. Dostupné na: <https://www.azernews.az/karabakh/137043.html>

Ministerstvo zahraničních věcí. „Východní partnerství“. Dostupné na: https://www.mzv.cz/vychodni_partnerstvi.

The World Factbook: Arménie. Dostupné na: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/am.html>.

The World Factbook. Ázerbájdžán. Dostupné na:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>.

Van Hoye, Ermina. 1999. „The OSCE in the Caucasus: Long Standing Mediation for Long-Term Resolutions“. *OSCE Yearbook*, 247-256. Dostupné na: <https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/99/VanHoye.pdf>.